

Med andra ögon

Tillgängligare museiupplevelser för personer med synnedsättning

Backnäs Eva-Marie

Grankulla Ann-Sofie

Examensarbete för socionom (YH)-examen

Utbildning till socionom, Åbo

Åbo 2023

EXAMENSARBETE

Författare: Eva-Marie Backnäs och Ann-Sofie Grankulla

Utbildning och ort: Socionom (YH) Åbo

Titel: Med andra ögon – Tillgängligare museiupplevelser för personer med synnedsättning

Datum: 3.5.2023 Sidantal: 55

Bilagor: 1

Abstrakt

Det här funktionella examensarbetet är en del av Yrkeshögskolan Novias projekt *Tillgänglighet i vardagen*, som syftar till att utveckla den praktiska tillgängligheten för att öka allas delaktighet i samhället, oavsett funktionsvariation.

Museer och utställningar är i stor utsträckning baserade på visuella intryck, samtidigt som det finns allt större behov av att skapa material som tillgodoser också andra sinnen än synsinnet. Syftet med examensarbetet blev således att undersöka hur tillgängligheten på museer kan förbättras för personer med synnedsättning. Frågeställningarna var: Hur kan man förbättra tillgängligheten på museer för personer med synnedsättning? Vilka åtgärder kan genomföras för att utveckla tillgängligheten? Hur kan resultaten spridas till andra museer?

Ett praktiskt utvecklingsarbete genomfördes som en kvalitativ studie tillsammans med två pilotmuseer, med servicedesign som huvudmetod. På museerna genomfördes tre testrundor, där personer med synnedsättning fick testa olika lösningar för ökad tillgänglighet. Mellan testrundorna arbetade museerna med att utveckla programmen. Alla steg i processen utvärderades och vidareutvecklades tillsammans med museipersonalen och testpersonerna.

Som teoretisk bas för testrundorna fungerade litteratur om tillgänglighetslösningar vid museer. I synnerhet syntolkade guidningar och upplevelser med andra sinnen än synsinnet visade sig vara relevanta för ökad tillgänglighet.

Arbetet resulterade i en handbok i hur museer kan arbeta för att öka tillgängligheten för personer med synnedsättning. Materialet i handboken baserar sig på resultaten från testrundorna vid pilotmuseerna. Handboken finns som bilaga till det här arbetet och är också tillgänglig via Förbundet Finlands Svenska Synskadade.

Språk: svenska

Nyckelord: tillgänglighet, synnedsättning, syntolkning, taktila upplevelser, museum

OPINNÄYTETYÖ

Tekijät: Eva-Marie Backnäs ja Ann-Sofie Grankulla

Koulutus ja paikkakunta: Sosionomi (AMK), Turku

Nimike: Toisin silmin – Museoiden saavutettavuuden parantaminen näkövammaisille

Päivämäärä: 3.5.2023

Sivumäärä: 55

Liitteet: 1

Tiivistelmä

Tämä toiminnallinen opinnäytetyö on osa ammattikorkeakoulu Novian *Tillgänglighet i vardagen* -hanketta, jonka tarkoituksena on kehittää käytännön saavutettavuutta ja siten parantaa yhteiskunnallista osallisuutta, yksilön vammasta riippumatta.

Museot ja näyttelyt perustuvat suureksi osaksi visuaalisiin havaintoihin samalla, kun tarve muihinkin aisteihin kuin näköaistiin perustuviin kokemuksiin kasvaa. Opinnäytetyön tarkoituksena onkin tutkia, miten museoiden saavutettavuutta nimenomaan näkövammaisille voidaan kehittää.

Kysymyksenasettelu kuuluu: Miten museoiden saavutettavuutta näkövammaisille voidaan kehittää? Minkälaisia toimenpiteitä saavutettavuuden parantaminen edellyttää? Miten kehittämistyön tuloksia voidaan välittää muille museoille?

Osana opinnäytetyötä tehtiin laadullisena tutkimuksena käytännön kehittämistyötä kahden pilottimuseon kanssa, päämenetelmänä palvelumuotoilu. Kummassakin museossa tehtiin kolme koekierrosta, jossa näkövammaiset koehenkilöt saivat kokeilla erilaisia saavutettavuusratkaisuja. Koekierrosten välissä museot paransivat omia ratkaisumallejaan. Prosessin jokaista askelta arvioitiin ja kehitettiin yhdessä museohenkilökunnan ja koehenkilöiden kanssa.

Koekierrosten teoreettisena pohjana käytettiin museoiden saavutettavuusratkaisuja koskevaa kirjallisuutta. Eritoten kuvailutulkatut opastukset ja muihin aisteihin kuin näköaistiin perustuvat kokemukset osoittautuivat saavutettavuuden kannalta olennaisiksi.

Kehittämistyön tuloksena syntyi museoille tarkoitettu käsikirja saavutettavuuden parantamiseksi näkövammaisia ajatellen. Käsikirjan aineisto perustuu pilottimuseoiden koekierroksilta saatuihin tuloksiin. Käsikirja on liitetty tähän opinnäytetyöhön. Se on saatavilla myös Finlands Svenska Synskadade -liiton kautta.

Kieli: ruotsi

Avainsanat: saavutettavuus, esteettömyys, näkövamma, kuvailutulkkaus, museo

BACHELOR'S THESIS

Authors: Eva-Marie Backnäs and Ann-Sofie Grankulla

Degree Programme: Degree Programme in Social Services, Turku

Title: With Different Eyes – Improving Accessibility in Museums for Visitors with Visual Impairment / Med andra ögon – Tillgängligare museiupplevelser för personer med synnedsättning

Date: 3.5.2023

Number of pages: 55

Appendices: 1

Abstract

This Bachelor's Thesis is part of the project *Tillgänglighet i vardagen* at Novia University for Applied Sciences. The project aims to develop practical accessibility to increase the possibilities for participation in society for all individuals, regardless of functional variation.

Museums and exhibitions are largely based on visual impressions. At the same time, there is an increasing need to create experiences for all senses. This Bachelor's Thesis aims to examine how accessibility in museums can be improved for visitors with visual impairment. The following questions lay the foundation for the thesis: How can accessibility be increased in museums for visitors with visual impairment? What measures can be taken to accomplish this? How can the results of the development work be disseminated to other museums?

A development project was carried out in cooperation with two pilot museums, using service design as the main method. Three test rounds were carried out at each museum, where visitors with visual impairment tried out different solutions for increased accessibility. Between the test rounds, the museums did their own development work. All stages of the process were evaluated and developed in cooperation with museum staff and visually impaired visitors.

The theoretical foundation for the development study was found in contemporary research on accessibility solutions at museums. The study found that in particular audio description and tactile experiences were crucial for accessibility.

The study resulted in the development of a guide for museums on how to improve accessibility for visitors with visual impairment. The content of the guide is based on the development work at the pilot museums. The guide is available (in Swedish) as an appendix to this thesis and through the organisation Förbundet Finlands Svenska Synskadade.

Language: Swedish

Key words: accessibility, visual impairment, audio description, tactile experience, museum

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Begreppet museum.....	3
1.3	Disposition	4
2	Syfte och frågeställningar.....	5
3	Metoder	5
3.1	Servicedesign	6
3.2	Startup modellen	6
3.3	Samskapande	8
3.4	Litteratursökning.....	9
3.5	Upplägg och avgränsningar.....	10
3.6	Urval	11
3.7	Tillvägagångssätt och datainsamling för funktionellt arbete	12
3.8	Bearbetning och analys av data.....	14
4	Syner och synsättningsåtgärder.....	14
4.1	Synsättningsåtgärder	14
4.2	Synskaderegister	16
4.3	Vanligt förekommande synskador	17
5	Tillgänglighet på museer för personer med synsättning.....	18
5.1	Syntolkning	19
5.2	Upplevelser med andra sinnen	22
5.3	Digital tillgänglighet och olika hjälpmedel	25
5.4	Fysisk tillgänglighet, skyltning och markeringar	28
5.5	Bemötande	29
6	Produktutveckling.....	31
6.1	Utvecklingsprocessen	31
6.1.1	Första testrundan	33
6.1.2	Andra testrundan.....	34
6.1.3	Tredje testrundan	36
6.2	Utformningen av handboken	38
7	Resultat.....	40
8	Tillförlitlighet och generaliserbarhet.....	42
9	Forskningsetik.....	44
10	Utvärdering och diskussion.....	46
11	Källförteckning.....	51

Bilaga

Handbok *Med andra ögon. Tips för ökad tillgänglighet på museer för personer med synnedsättning.*

Figurförteckning

Figur 1 Bygga-mäta-lära-loopen.....	7
Figur 2 Uppslag ur handboken <i>Med andra ögon</i>	40

Tabellförteckning

Tabell 1 Klassificering av synnedsättningar enligt WHO.....	15
---	----

1 Inledning

“Tillgänglighet är ett sätt att tänka, inte ett specialarrangemang.”

(Institutet för hälsa och välfärd, 2022)

Tillgänglighet är ett mångfacetterat begrepp som inte enbart omfattar praktiska åtgärder utan också attityder, som det så träffande uttrycks i citatet ovan ur Institutet för hälsa och välfärds (THL) *Handbok för funktionshinderservice*. Tillgänglighet är en förutsättning för att personer med funktionsnedsättning ska kunna agera i samhället på lika villkor som andra. Tillgänglighet är också en rättighet som gäller alla i samhället, oavsett om man har en funktionsnedsättning eller ej. (Institutet för hälsa och välfärd, 2022).

Det här examensarbetet kommer att studera tillgänglighet ur den synskadades perspektiv. Arbetet fokuserar på att undersöka hur tillgängligheten för personer med synnedsättning kan förbättras i museer och andra utställningsutrymmen. Processen resulterar i en handbok som ska hjälpa museer att beakta tillgänglighet med tanke på personer med synnedsättning.

1.1 Bakgrund

Museer har av tradition haft stort fokus på det visuella – de kan betraktas som *“spaces of ‘seeing’ and ‘do not touch’”* (Argyropoulos, Nikolarazi, Chamonikolaou, & Kanari, 2016, s. 4510). För personer med synnedsättning blir det här både ett problem och en tillgänglighetsfråga, eftersom många museiutställningar inte öppnar sig om man inte kan läsa texterna bredvid föremålen, om ljuset reflekteras i vitringlasen eller om man har svårt att orientera sig i utrymmet.

Diskussionen om tillgänglighet på museer är inte ny. Kommunala museer är, i likhet med bibliotek, offentliga utrymmen som lyder under Diskrimineringslagen (2014/1325), vilken i § 8 förbjuder all form av diskriminering mot bland annat personer med funktionsnedsättning. Som diskriminering betraktas också underlåtenhet att göra rimliga anpassningar för personer med funktionsnedsättning. Kraven på tillgänglighet vid museer

– såväl offentliga som privata – styrs också av bland annat FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som i § 30 stipulerar allas lika rättighet att ha tillgång till *“platser för kulturella föreställningar eller tjänster, såsom teatrar, museer, biografier, bibliotek och turistservice och så långt som möjligt till minnesmärken och platser av nationell kulturell betydelse”* (Finlands FN-förbund, 2015). I artikel 9 stadgas även att personer med funktionsnedsättning ska ha möjlighet att få information och anvisningar i allmänna byggnader i lättläst form och i punktskrift samt personlig assistans för att trygga tillgängligheten. (Finlands FN-förbund, 2015). Offentliga aktörer och myndigheter ska erbjuda tillgängliga webbplatser och elektroniska tjänster enligt EU:s tillgänglighetsdirektiv genom Lagen om tillhandahållandet av digitala tjänster (306/2019). Det innebär att en person med synnedsättning ska kunna ta del av en webbplats med förstoringsprogram och skärmläsare, det vill säga talsyntes och punktskriftsdisplay. (Engblom, Jantunen, Ketonen, Montonen, Mäntyjärvi, Piuva, Tiilikainen, Tolkkinen & Ågrén, 2021, ss. 16–17; Regionförvaltningsverket, u.d.).

För många museer, i synnerhet de mindre, påverkas tillgänglighetsarbetet av brist på resurser i form av personal som har tid att sätta sig in i olika aspekter av tillgänglighet och utveckla tillgängliga lösningar. I viss mån inverkar också de ekonomiska förutsättningarna på hur museer utvecklar tillgängligheten. Dilemmat är alltså inte bristande intresse, utan snarare bristande resurser. Det här funktionella examensarbetet kan förhoppningsvis bidra med konkreta förslag på lösningar vad gäller en bestämd målgrupp, nämligen personer med synnedsättning.

Att förbättra tillgängligheten behöver varken vara dyrt eller invecklat. Små och enkla åtgärder kan avsevärt öka tillgängligheten på ett museum. Exempel på åtgärder är att utveckla syntolkade guidningar samt att se till att det finns tydliga skyltar i storstil och enkla hjälpmedel att låna för att underlätta museibesöket för en person med synnedsättning.

Enligt den finska versionen av Institutet för hälsa och välfärds handbok för funktionshinder framkommer det att begreppet *tillgänglighet* på finska består av två olika ord – *esteettömyys* som avser den fysiska tillgängligheten, till exempel att olika byggnader och miljöer är hinderfria, samt *saavutettavuus* som innebär att service och tjänster ska vara tillgängliga, såsom webbplatser och digitala applikationer. I det här arbetet tas båda

aspekterna av tillgänglighet i beaktande. (Kultur för alla, 2021; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, u.d.).

Det här funktionella examensarbetet ingår i projektgruppen "Tillgänglighet i vardagen" och har uppstått ur författarnas bakgrunder och intresseområden.

Eva-Marie Backnäs är filosofie magister med arkeologi som huvudämne och har arbetat i nästan 20 års tid på och med museer. Hon är intresserad av museiutveckling och museipedagogik, och anser att det är väldigt viktigt att tillgänglighetsfrågor diskuteras och att brister i tillgängligheten åtgärdas inom museivärlden.

Ann-Sofie Grankulla har lång erfarenhet av arbete bland personer med synnedsättning. I drygt 30 år har hon arbetat inom distriktsföreningen Norra Österbottens Svenska Synskadade, både som distriktssekreterare och verksamhetsledare. Hon har även arbetat med personer som har nedsatt rörelseförmåga och intellektuell funktionsnedsättning. I sitt arbete bland personer med funktionsnedsättning har hon insett betydelsen av att samhället är tillgängligt för att alla ska känna sig delaktiga i olika sammanhang och på olika platser.

Det finns både positiva och negativa sidor med att undersöka ett fenomen som man har förhandskännedom om. Fördelarna är att man har lättare att hitta information och data när man har ett etablerat kontaktnätverk, man vet hur organisationen är uppbyggd och känner till dess historia. Till nackdelarna hör att man kan ha svårt att inta ett objektiva och kritiska förhållningssätt när man granskar olika företeelser. Man kanske registrerar det som man förväntar sig att se och är "blind" för vissa saker. I det här arbetet är det en fördel att författarna kommer från olika branscher och därmed kan vara mer observanta och upptäcka sådant som den med insiderinformation själv inte noterar. (Jacobsen, 2012, ss. 22–23).

1.2 Begreppet museum

Eftersom begreppet museum kommer att spela en stor roll i det här arbetet finns det skäl att ge en kort definition av begreppet samt hur det används här.

Internationella museirådet ICOM ger följande definition på ordet museum:

*”Ett museum är en permanent institution utan vinstintresse som bidrar till samhället, som forskar, samlar in, bevarar, uttolkar och ställer ut materiellt och immateriellt kulturarv. Museer är öppna för allmänheten, **tillgängliga och inkluderande** [författarnas markering] och främjar mångfald och hållbarhet. De verkar och kommunicerar etiskt, professionellt och med bred delaktighet, samt erbjuder allsidiga upplevelser för utbildning, nöje, reflektion och delning av kunskap.” (ICOM, 2022).*

Enligt den ovanstående definitionen av museet som institution, framgår att museer inte enbart är fysiska platser som samlar och förvaltar föremål. De är också platser för lärande och nöje. Dessutom har museerna som uppgift att nå ut till olika grupper av människor och betjäna dem på bred bas. (Argyropoulos m.fl., 2016, s. 4509).

Museer verkar inom olika temaområden som exempelvis konst, historia och naturvetenskap. Museet kan finnas i en byggnad eller bestå av en miljö med flera hus – ett så kallat friluftsmuseum. Numera finns det också många digitala och virtuella museer, vars samlingar och publika verksamhet endast finns på webben. Olika typer av museer har därför olika utmaningar vad gäller tillgänglighet och möjligheter att anpassa sin verksamhet till personer med funktionsnedsättningar.

1.3 Disposition

Det här examensarbetet består av två delar – dels en forskningsrapport, dels en handbok som tagits fram på basen av ett utvecklingsarbete tillsammans med två museer.

I kapitel 2 presenteras arbetets syfte och frågeställningar. Kapitel 3 utvecklar de metoder som använts både i examensarbetet och i handboken. I de två följande kapitlen går författarna djupare in på den teori som ligger till grund för arbetet. Kapitel 4 diskuterar synen och olika synsättningar medan kapitel 5 lyfter fram olika sätt att skapa ett museum för alla sinnen. I kapitel 6 redovisas det praktiska arbetet med att utveckla handboken och kapitel 7 presenterar resultatet av utvecklingsprocessen. Kapitel 8 diskuterar tillförlitligheten och generaliserbarheten i arbetet medan kapitel 9 lyfter fram forskningsetiska beaktanden i förhållande till utvecklingsarbetet. Den avslutande diskussionen sker i kapitel 10, där arbetet utvärderas och resultaten diskuteras. Källförteckningen finns i kapitel 11. Som bilaga till arbetet finns den färdiga handboken.

2 Syfte och frågeställningar

Museer och utställningar är i stor utsträckning baserade på visuella intryck, samtidigt som det finns allt större behov av att skapa material som tillgodoser också andra sinnen än synsinnet. Syftet med examensarbetet har varit att utveckla metoder för att förbättra tillgängligheten på museer för personer med synnedsättning. För det här ändamålet har vi samarbetat med två pilotmuseer. Utvecklingsarbetet har gjorts tillsammans med museerna och med personer med synnedsättning för att testa olika praktiska lösningar för ökad tillgänglighet.

Utvecklingsarbetet har gjorts utgående från följande frågeställningar:

Hur kan tillgängligheten på museer förbättras för personer med synnedsättning?

Vilka åtgärder kan genomföras för att öka tillgängligheten?

Hur kan resultaten spridas till andra museer?

För att åstadkomma ovanstående har vi utarbetat en praktisk och tillämpbar handbok med konkreta förslag och instruktioner för hur tillgängligheten för personer med synnedsättning kan förbättras på museer. På så vis kommer också andra museer att kunna dra nytta av det utvecklingsarbete som utförs inom ramen för det här projektet.

3 Metoder

Det här examensarbetet är ett funktionellt arbete, vilket innebär att författarna har gjort ett utvecklingsarbete som resulterade i en slutprodukt – i det här fallet en handbok i hur museer kan förbättra tillgängligheten för personer med synnedsättning. Ett funktionellt arbete innebär dock inte enbart att man gör en produkt. Arbetet syftar också till att författarna lär sig att skriva ett vetenskapligt arbete och på så vis utvecklar sina akademiska färdigheter. Kostamo m.fl. betecknar det som att man skriver sig till expert inom sitt valda område. (Kostamo, Airaksinen & Vilkkä, 2022, ss. 12–13).

I examensarbetet har servicedesign använts som en övergripande metod med startup-modellen (The lean startup) och samskapande metoder som komplement.

3.1 Servicedesign

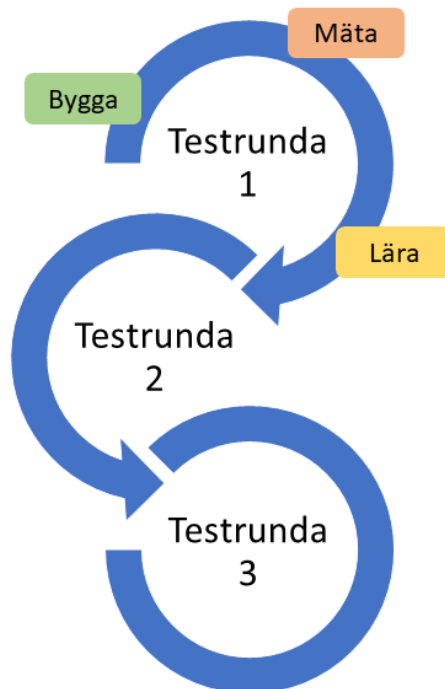
Servicedesign eller tjänstedesign erbjuder verktyg för att på ett kreativt, lösningsfokuserat och människocentrerat sätt kartlägga nuläget samt identifiera och försöka förstå kunders och klienters problem som behöver lösas genom att tänka innovativt och våga prova nya idéer. Genom att ge de mest "galna" idéerna och förslagen en chans, uppmuntras nyfikenhet som är en förutsättning för all utveckling och kan ge upphov till kreativa lösningar. En nulägeskarta utgör en bra grund för att skapa en prototyp, som man först testat och utvecklat utgående från deltagarnas erfarenhet till en användarorienterad tjänst eller produkt, i det här fallet en handbok. Servicedesign är en fortlöpande process där man lär, utvecklar, testat, utvärderar, justerar och tar till sig nya lärdomar, för att ytterligare förbättra tjänsten eller produkten. Utvecklingen sker genom att pröva sig fram i en samskapande process med användarna. I detta arbete innebär det museerna och personerna med synsättning som aktivt engagerat sig för att få en så bra slutprodukt som möjligt. Processer är nödvändiga för att lyckas med produktutvecklingen. Man bör våga testa idéerna på målgruppen redan i ett tidigt skede innan man gör några större förändringar. Det behöver heller inte alltid vara fråga om en helt ny produkt eller tjänst utan det kan vara en redan befintlig tjänst som utvecklas för att bli mera funktionell. (Rantanen, 2016, ss. 13–25 och ss. 41–48; Saarelainen, 2019, ss. 77–79; Wärnestål, 2021, s. 162).

3.2 Startup modellen

År 2011 skrev entreprenören och författaren Eric Ries boken *The lean startup* som har översatts till mer än 30 språk och blev en stor framgång. Hans uppföljande bok *The startup way – Startup-modellen* utkom på svenska år 2018. I den skriver han om sin metod att tänka innovativt för att starta och driva företag och verksamheter i varierande storleksklasser. Metoden kan implementeras i olika slags organisationer och sammanhang. Startup-modellen innefattar "bygga-mäta-lära-loopen" som innebär att en bra idé ska man först testa på kunder och andra målgrupper för att få återkoppling innan man satsar tid och pengar på att ta fram en produkt. När behövlig information och data har samlats in beslutar man om man över huvud taget ska gå vidare med idén och sin vision. Om svaret är jakande bygger man en väldigt enkel version av produkten, som är lätt att ändra på och utveckla utgående från feedback från målgrupperna. Genom att *mäta* och utvärdera responsen *lär*

man sig från experimenten och kan således utveckla produkten för att få en finslipad version. Under processens gång bör man utvärdera produkten utgående från responsen för att ta ställning till om man ska ”pivotera”, alltså rätta till eller välja ny strategi utan att ändra vision, alternativt fortsätta i samma riktning, det vill säga avancera. Loopen upprepas tills man är nöjd med slutresultatet. (Ries, 2018, ss. 114–116).

I det här examensarbetet har tre loopar gjorts på båda museerna för att testa idéerna till handbokens innehåll på museipersonalen och testpersonerna med synnedsättning. *Byggfasen* har inneburit diskussioner med museerna utifrån den kunskap som erhållits från litteraturstudier kring temat tillgänglighet för personer med synnedsättningar. Detta har utgjort grunden för utformandet av en prototyp för handboken. Museerna har sedan fått planera uppbyggnaden av *mätfasen*, som inneburit ett test på museet samt utvärdering tillsammans med testpersonerna. Utgående från det insamlade materialet har författarna tillsammans med museerna i *lärfasen* diskuterat den respons som erhållits och sedan gått vidare till att justera materialet i handboken, det vill säga gått in i byggfasen för följande loop.



Figur 1: Bygga-mäta-lära-loopen (efter Ries 2018)

3.3 Samskapande

Samskapande (engelska co-creation, finska yhteiskehittäminen) är ett begrepp som kommer från affärsvärlden och som innebär en process där kunderna spelar en betydande roll i utfallet av processen. (Co-creation, u.d.).

Kauppinen m.fl. konstaterar att begreppet är mångtydigt och i viss mån kan tolkas enligt de behov användaren har. De ger dock en kort och pragmatisk definition på begreppet: *”Käytännössä yhteiskehittäminen on kehittämistarpeiden tunnistamista ja tavoitteellista työskentelyä niiden ratkaisemiseksi yhdessä. Kaikki toimijat kulkevat kohti samaa suurempaa päämäärää, vaikka kukin lähestyy haastetta omasta näkökulmastaan ja hyötyjen ratkaisemisesta eri tavoin.”* (Kauppinen, Kesäniemi, Luojus, Lange & Lönn, 2020, s. 4). Päivi Pöyry-Lassila fokuserar på brukarnas rätt att själva få vara med och planera de tjänster de ska använda: *”Yhteiskehittämisessä ideana on palveluiden suunnittelun ja muotoilun demokratisoiminen siten, että käyttäjät ja asiakkaat olisivat mukana suunnittelemassa itselleen suunnattuja palveluita alusta pitäen, yhdessä asiantuntijoiden ja ammattitoimijoiden rinnalla.”* (Pöyry-Lassila, 2017, s. 25). Båda definitionerna har fungerat som inspiration till hur samskapande ses i det här arbetet.

Grunden i samskapande är enligt Kauppinen m.fl. att de olika parterna möts på lika villkor och med samma möjligheter att påverka processen. Likaledes förväntas det att alla ska kunna bidra med något i det gemensamma arbetet. I samskapandeprocessen bör det dock finnas en aktör som är ansvarig för att se till att arbetet framskrider. (Kauppinen m.fl., 2020). Pöyry-Lassila påpekar att samskapande handlar om att inte se brukarna som passiva mottagare av tjänster, utan att ge dem möjlighet att själva påverka utvecklandet av den service de har bruk för (Pöyry-Lassila, 2017, s. 25).

I det här arbetet används begreppet samskapande för att beteckna ett samarbete mellan författarna, museerna och personer med synnedsättning, med målet att utveckla en tjänst som i slutändan gagnar alla. För författarnas del resulterar processen i en handbok, för museerna i ny kompetens och flera utvecklingsidéer, medan personerna med synnedsättning får förbättrad service på museerna. Enligt Pöyry-Lassila är målet med samskapande att skapa förutsättningar för att brukarnas tysta kunskap omvandlas till uttalad kunskap (Pöyry-Lassila, 2017, s. 26). Målet med den här utvecklingsprocessen är att ta tillvara uttalad kunskap, men också att locka fram tyst kunskap – det som man inte visste

att man visste. Detta gäller såväl museernas personal som personerna med synnedsättning. Genom samskapande blir summan större än de enskilda delarna.

Samskapandet löper som en röd tråd genom den utvecklingsprocess som görs för att utveckla det här examensarbetets slutprodukt, det vill säga handboken. Det innebär att såväl museerna som testpersonerna med synnedsättning har varit med i alla steg av utvecklingen och fått ge feedback både på program och på utkast till handbokstexten.

3.4 Litteratursökning

Den litteratur som använts i examensarbetet syftar i första hand till att åskådliggöra ämnesområdet (synnedsättningar och hur de påverkar perceptionen av utställningar) och att samla teorier och metoder från det internationella museifältet i hur man kan förbättra tillgängligheten för personer med synnedsättning.

Artikelsökningar har gjorts framför allt i databaserna DOAJ Directory of Open Access Journals, Taylor & Francis Open Access och EBSCO (alla tillgängliga via Alma Nova) samt i Google Scholar. De viktigaste söktermerna är *museum*, *audio description* (syntolkning), *visual impairment* (synnedsättning) och *accessibility* (tillgänglighet). I första hand har referentgranskade artiklar skrivna mellan åren 2019 och 2023 valts ut. Sökningen har genomförts med engelska söktermer för att få så många relevanta träffar som möjligt i ett forskningsfält som ännu är rätt nytt och relativt begränsat. En grovsällning av artikelrubrikerna genomfördes och vid varje söktillfälle valdes upp till fem artiklar ut för närmare granskning. Det slutliga urvalet av artiklar baserades på deras tillämpbarhet för det praktiska arbetet tillsammans med museerna och utvecklandet av handboken.

En stor del av den litteratur som redovisas har också hittats genom den så kallade snöbollseffekten. I det här fallet innebär det att artiklar har innehållit referenser till andra artiklar av intresse, som i sin tur lett vidare till ytterligare litteratur med relevans för forskningsämnet. En utmaning med snöbollseffekten är att mängden intressant litteratur lätt blir oöverskådlig. Också här har tillämpbarheten för utvecklingsarbetet fungerat som en avgränsande faktor i valet av litteratur.

I Finland verkar två synskadeförbund: Näkövammaisten liitto (NKL) – Synskadades förbund, som är det nationella finskspråkiga förbundet för personer med synnedsättning och

Förbundet Finlands Svenska Synskadade (FSS) som är det motsvarande svenskspråkiga förbundet. I Sverige verkar Synskadades Riksförbund (SRF). I examensarbetet har ovannämnda organisationers webbplatser och materialbanker använts som källor både för definitioner och för praktiska tips kring utformande av handboken. Webbplatserna innehåller omfattande dokumentation som grundar sig på forskning, en bred och gedigen sakkunskap, praktisk kunskap och mångårig erfarenhet i frågor om synnedsättningar. Dessutom har servicen Kultur för allas omfattande webbplats med material om tillgänglighet fungerat som inspirationskälla.

3.5 Upplägg och avgränsningar

Arbetets olika skeden har bestått av planering, praktiskt genomförande av undersökningen, analys av forskningsmaterialet samt författande av handbok och rapport. Arbetskedena har pågått parallellt under processens gång.

Syftet med en studie ska vara motiverat, rimligt och etiskt försvarbart att undersöka utgående från de resurser och den tid som står till forskarnas förfogande (Kristensson, 2014, ss. 41–42). I planeringsskedet när idén till examensarbetet uppstod var målsättningen att utreda tillgängligheten i museer för personer med olika funktionsnedsättningar, men ganska snart blev det uppenbart att det skulle bli för omfattande att inbegripa flera olika grupper av funktionsnedsättningar. Således avgränsades målgruppen till att fokusera enbart på personer med synnedsättning.

Andra avgränsningar som gjorts för det här arbetet är valet att arbeta med två museer, ett kulturhistoriskt stadsmuseum (härefter stadsmuseet) och ett friluftsmuseum på landsbygden (härefter friluftsmuseet). Museerna valdes dels för att de geografiskt sett ligger nära till hands för författarna, dels för att de är ganska olika till tema, miljö och funktion. Stadsmuseet består av flera olika delar, för arbetet valdes en byggnad som utgör ett borgarhem med föremål från senare halvan av 1800-talet. Friluftsmuseet består av cirka 70 byggnader som representerar livet på landsbygden vid sekelskiftet 1800–1900. Syftet med att välja två olika slags museer var att basen för arbetet skulle bli bredare. Arbetet begränsades till två museer, eftersom det hade varit för omfattande med tanke på den tid som stod till buds att genomföra undersökningen på fler än två museer.

I början av arbetsprocessen diskuterades frågan huruvida en enkät borde sändas till det finländska museifältet för att kartlägga hur väl museerna känner till frågor om tillgänglighet, vilka åtgärder de har gjort för att öka tillgängligheten för personer med synnedsättning och om de har använt sig av andra styrdokument och källor än författarna känner till. Efter ingående diskussion och noga övervägande beslöts att inte sända någon enkät. Beslutet fattades eftersom en landsomfattande enkät hade varit mycket tidskrävande och arbetsdryg i förhållande till den information den bidragit med. Syftet med arbetet har heller inte varit att kartlägga tillgängligheten på museer. Författarna har i stället via litteraturstudier och genom att kontakta ett par museer som arbetat med tillgänglighetsfrågor i Helsingfors ringat in hur de finländska museerna arbetar med tillgänglighet för personer med synnedsättning.

3.6 Urval

Undersökningen har gjorts i samarbete med medlemmar i två synskadeföreningar i Österbotten. Den har genomförts som en småskalig kvalitativ studie med ett subjektivt urval av personer, som handplockats utgående från deras kunskap, lämplighet och erfarenhet med tanke på syftet, alltså att förbättra tillgängligheten på museer för personer med synnedsättning. Eftersom författarna till en del har kännedom om ämnet som undersökts har informanterna (både testpersoner med synnedsättning och museipersonal) avsiktligt och medvetet valts ut för att de troligen kan ge värdefulla data, har förmåga att uttrycka sig och reflektera över sina upplevelser och är goda berättare (Kristensson, 2014, ss. 129–130). För att få ett så brett urval som möjligt har personer med olika grader av synnedsättning och i olika åldersgrupper valts ut till undersökningen. (Denscombe, 2018, ss. 67–68).

I forskningen har också tillämpats ett bekvämlighetsurval, vilket innebär att man väljer personer som är lättillgängliga för forskaren (Patel & Davidson, 2019, s. 141). I detta fall innebar det att författarna har kontaktat personer med synnedsättning som befinner sig i närheten av de museer som medverkat i undersökningen. Bland dessa har i viss mån personer med intresse för och erfarenhet av kultur valts, eftersom de antogs kunna ge mer initierade synpunkter och kommentarer på museernas tillgänglighetsarbete. Enligt Kristensson kan risken för skevhet minskas om man rekryterar urvalet från flera olika enheter och sammanhang. När forskarna känner till vilka variabler som är viktiga för den

undersökta populationen ökar chansen att få ett representativt urval. (Kristensson, 2014, s. 84).

När det gäller urvalets storlek har det tillämpats ett pragmatiskt och kumulativt tillvägagångssätt. Urvalet är pragmatiskt eftersom författarna har mångårig praktisk erfarenhet av branschen och därmed insikter i hur mycket testning som krävs för att skapa en realistisk uppfattning av behövlig insats för att förbättra tillgängligheten. Kumulativt urval innebär att antalet informanter har ökats tills det ansetts att informationen är tillräcklig och fler deltagare inte skulle ha tillfört studien något ytterligare mervärde. (Denscombe, 2018, s. 72).

3.7 Tillvägagångssätt och datainsamling för funktionellt arbete

En kvalitativ studie kännetecknas av att den sker i sitt rätta sammanhang i en naturlig miljö och tar fasta på deltagarnas egna upplevelser och perspektiv på det fenomen som undersöks. Andra kännetecken på en kvalitativ studie är att den innehåller en tolkning och att forskaren själv är sitt viktigaste instrument i datainsamlingen. Kristensson hänvisar till sociologen Michael Quinn Patton som menar att kvalitativa data hämtas från tre olika källor. De kan vara öppna intervjuer, observationer eller material från olika dokument. (Kristensson, 2014, ss. 116–117).

För att samla in relevant material till handboken genomfördes en litteraturöversikt för att utreda och kartlägga vad som tidigare forskats och dokumenterats inom forskningsområdet. Insamlingen av data har också gjorts både via intervjuer och genom observation.

Observation är en lämplig metod för att studera hur människor beter sig i vissa situationer. Forskaren registrerar och antecknar händelseförloppet. (Jacobsen, 2012, ss. 114–115). Genom att bevittna och observera hur museipersonalen har agerat under guidningen och hur personer med synnedsättning reagerat på och upplevt testronderna på museerna har författarna kunnat undersöka, analysera och dra vissa slutsatser av vad som fungerar bra eller mindre bra för målgruppen samt vad som behöver åtgärdas för att förbättra tillgängligheten. (Denscombe, 2018, ss. 297–298). I detta arbete har öppen observation tillämpats, det vill säga att den som deltar i studien är medveten om att hen observeras. En

nackdel med öppen observation är att människor ofta uppträder onaturligt när de vet om att de iakttas. I en dold observation vet personen inte om att hen observeras. (Jacobsen, 2012, s. 115). I det här arbetet var det varken möjligt eller önskvärt att genomföra dold observation. Huruvida observationerna skulle filmas eller inte diskuterades, men författarna enades om att endast anteckna och dokumentera deltagarnas beteende, eftersom filmning i ett litet sällskap hade kunnat påverka informanternas beteende.

Examensarbetet har gjorts med en liten grupp testpersoner och endast två olika museer. I Maija Hirvonens och Betta Saaris studie (2022) av syntolkade turer på två finländska konstmuseer är urvalet likaledes litet. Hirvonen följer med två guide turer och författarna gör sedan en komparativ analys av guidningarna baserat på videoinspelad observation och efterföljande intervjuer med några av deltagarna. Hirvonen och Saari beskriver sin metod som mikroetnografi, vilket innebär att man studerar personers icke-verbala kommunikation, i det här fallet reaktionerna på den syntolkade guidningen. Även om detta examensarbete handlar om att ta fram förslag på hur man kan göra guidningar mera tillgängliga för personer med synnedsättningar, baserar sig testrundene på observation av interaktionen mellan guide och besökare. Därför har författarna också hämtat inspiration av Hirvonens och Saaris sätt att arbeta med mikroetnografi. (Hirvonen & Saari, 2022).

Ett vanligt sätt att genomföra intervjuer är den enskilda intervjun, med en intervjuare och en respondent, men det är också möjligt att genomföra gruppintervjuer med flera respondenter (Patel & Davidson, 2019, s. 110). Författarna valde att arbeta med gruppintervjuer, eftersom de bättre passar in på metoderna som använts i detta arbete.

Intervjuerna har gjorts som öppna intervjuer eller gemensamma diskussioner med museipersonal och testpersoner med olika grader av synnedsättning, där deltagarna har kunnat styra innehållet i intervjun och har haft möjlighet att fritt berätta med egna ord. Intervjuerna har kunnat ställa fördjupande följdfrågor för att klargöra vad som är viktigt ur deltagarnas synvinkel. (Kristensson, 2014, s. 134). Öppna intervjuer är tidskrävande men det framkommer mycket information genom dem. (Jacobsen, 2012, s. 98).

3.8 Bearbetning och analys av data

Insamlad data från litteraturöversikten, från intervjuerna med målgrupperna och från observation vid testrundorna på museerna har analyserats och beaktats i sammanställandet av handboken. Anteckningar har förts under testrundorna och i samband med intervjuerna, som även har bandats med mobiltelefon och sammanfattats skriftligt efteråt.

Analysen har genomförts som en kvalitativ dataanalys. Den kvalitativa dataanalysen tar fasta på att *"hitta likheter, skillnader och mönster"* (Kristensson, 2017, s. 142). Observationen och responsen under testrundorna och de efterföljande intervjuerna har dokumenterats och bearbetats för att hitta återkommande uttalanden och kommentarer som bildar ett mönster. Utgångsläget har varit att det som återkommer i det insamlade materialet är relevant för tillgängligheten och följaktligen också för utformandet av handboken.

I kapitel 6, som på ett utförligt sätt beskriver produktutvecklingen, redogörs närmare för dataanalysen, bearbetningen av data samt utvecklingen av handboken. Resultatet presenteras i kapitel 7.

4 Synen och synnedsättningar

I det här arbetet ligger fokus på förutsättningarna för personer med synnedsättning att kunna ta del av museers och andra utställningars utbud på lika villkor som seende. Det är därför relevant att gå genom vad som menas med syn och synnedsättningar, samt att kort förklara de vanligaste synskadorna.

4.1 Synnedsättningar

"Att vara synskadad gör inte att du blir en annan människa. Du bara upplever saker på ett annorlunda sätt. Ibland rentav tydligare och med mera inlevelse än andra." Uttalandet görs av Ann-Britt Mattbäck, som var ordförande i Norra Österbottens Svenska Synskadade under åren 1997–2018. (Finholm, 2022, s. 68).

Synen är vårt viktigaste sinne. Ungefär 80 procent av den information vi får från omgivningen förmedlas via synsinnet. Cirka två tredjedelar av våra sinnesceller finns i näthinnan, och synnerven har runt en miljon nervtrådar som sänder impulser till hjärnan. En synnedläggelse leder således till ett stort informationsbortfall för personen som drabbas. (Löfman, 2022, s. 64).

För att se bra behöver ögat förutom synskärpa ha förmåga att uppfatta ljus, färger, form och rörelse. Andra faktorer som inverkar på synförmågan är synfält, samsyn och kontrastkänslighet. Ett öga med fullständig synskärpa har synvisus 1 och ett öga som inte registrerar vare sig ljus eller rörelser har visus 0. (Löfman, 2019, s. 140; Hyvärinen, u.d.).

Världshälsoorganisationen WHO har utarbetat rekommendationer för definition av olika grader av synnedläggelse (se tabell 1). Enligt den definitionen är en person synskadad om synskärpan på det ledande ögat efter korrigering med glasögon eller kontaktlinser är 0,3 eller under. I praktiken innebär det att personen har svårt att uträtta dagliga sysslor, läsa normal text eller orientera sig i omgivningen. När synvisus på det bättre ögat efter att det korrigerats med glasögon eller kontaktlinser är lägre än 0,05 definieras personen som blind. Enligt WHO:s definition har en person med synskärpa 0,3–0,1 en måttlig synnedläggelse, 0,1–0,05 innebär grav synnedläggelse och <0,05 blindhet. Blinda personer delas ytterligare in i tre nivåer: svårt synskadade med synvisus 0,05–0,02 eller med ett synfält som är smalare än tjugo grader, nästan blinda med synvisus <0,02 eller med ett synfält som är smalare än tio grader och helt blinda med synvisus 0, då uppfattar personen inte ljus. (Näkövammarekisteri, u.d.; World Health Organization, u.d.).

Tabell 1 (efter Tolkkinen, 2022, s. 8).

Klassificering av synnedläggelse enligt WHO.
Nivå 3–5 innebär blindhet.

Grad av synnedläggelse	Synvisus	Synfält
1 Synskadad	< 0,3 – \geq 0,1	
2 Uttalad synskadad	< 0,1 – \geq 0,05	
3 Svårt synskadad	< 0,05 – \geq 0,02	\leq 20°
4 Nästan blind	< 0,02	\leq 10°
5 Helt blind	0 (ser inte ljus)	

WHO antog år 2001 ICF-klassifikationen, som är en förkortning av International Classification of Functioning, Disability and Health. Med ICF flyttas fokus från diagnosen till individen, dennes livssituation och specifika behov. (Löfman, 2022, s. 38; Tolkkinen, 2022, s. 26).

Värderingar och krav i samhället spelar också en viss roll vid definitionen av synskador. I takt med att visuell information och självbetjäningpunkter med pekskärmar ökar, får allt fler personer svårigheter att komma till rätta i vardagen på grund av nedsatt syn. (Löfman, 2019, s. 141).

Vilken benämning ska man då använda för personer som inte ser? Numera används begreppet synnedsättning allt oftare i stället för orden synskadad och blind. Inom synskaderörelsen finns det likväl olika åsikter i frågan. En del anser att begrepp som blind och synskadad är helt okej, medan andra tycker att de är negativt laddade. Ett tips är att fråga vilken benämning personen föredrar. (Synskadades Riksförbund, a, u.d.). I det här arbetet används såväl begreppet person med synnedsättning som begreppet synskadad – det senare främst när informanterna själva använt begreppet samt för att göra texten mer flytande och läsbar.

Likaså har begreppet funktionsnedsättning använts. Numera håller begreppet funktionsvariation på att bli allt vanligare, men eftersom många styrdokument, till exempel FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning använder ordet funktionsnedsättning, så har författarna också valt att använda det.

4.2 Synskaderegister

Näkövammaisten liitto upprätthåller ett landsomfattande synskaderegister, som grundades år 1983 och lyder under Institutet för hälsa och välfärd (THL). Olika bestående synskador anmäls av hälsovårdsmyndigheterna till registret och statistikuppgifterna är tillgängliga för allmänheten. (Engblom m.fl., 2021, s. 5). Synskaderegistret ger årligen ut en kortfattad rapport och vart femte år en mer omfattande rapport. Enligt Näkövammaregisterin vuosikirja 2021 beräknas antalet personer med synnedsättning i Finland vara mellan 50 000 och 55 000, varav ungefär 8 400 är blinda (Tolkkinen, 2022, s. 9). Personer med synnedsättning som har svenska som modersmål beräknas vara omkring 3 000 till antalet (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.). Organisationen World

Blind Union (WBU) uppskattar att det finns cirka 253 miljoner blinda eller synskadade personer i de 190 medlemsländerna (World Blind Union, u.d.).

4.3 Vanligt förekommande synskador

Enligt uppgifterna i Näkövammarekisterin vuosikirja 2021 är *Makula degeneration* den synnedsättning som blir allt vanligare i Finland. När registret grundades år 1983 stod makula för drygt tjugoåtta procent och år 2021 för drygt sextio procent av nya diagnoser. Makula degeneration är en åldersrelaterad sjukdom som gör att cellerna i gula fläcken förtvinar. Sjukdomen finns i två varianter, den torra som är vanligare och den våta som är mera ovanlig. Vid våt makula kan synen snabbt bli sämre, men sjukdomsförloppet kan ofta bromsas med behandlingar. Sjukdomen gör att föremål och räta linjer ser krokiga ut. En hälsosam levnadsstil kan förebygga makula, som dock inte leder till blindhet. (Tolkkinen, 2022, ss. 28–30; Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.).

Glaukom eller grön starr är en ögontryckssjukdom som står för cirka tio procent av diagnoserna. Det finns två typer av glaukom; öppenvinkelglaukom och akut glaukom, som också benämns trångvinkelglaukom. Öppenvinkelglaukom kommer smygande och utvecklas långsamt. Synfältet minskas och blinda fläckar uppstår. Vid akut glaukom ökar ögontrycket snabbt och medför smärta i ögat som blir irriterat och rött. Risken att drabbas av glaukom ökar om man är äldre än 50 år och om sjukdomen finns i familjen. Man kan bli blind av glaukom. (Tolkkinen, 2022, ss. 28–30; 1177, u.d.).

Cirka trettio procent av personer över 65 år utvecklar *grå starr eller katarakt* när ögat åldras. Linsen blir grumlig, man blir bländningskänslig, konturer och färger blir svagare och synen blir sämre, särskilt i mörker. Vid operation av grå starr byts den grumliga linsen ut till en konstgjord lins. Även om grå starr kan opereras är det den vanligaste orsaken till blindhet bland världens befolkning, speciellt i länder med underutvecklad sjukvård. (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.; 1177, u.d.).

Övriga diagnoser såsom *diabetes retinopati, retinitis pigmentosa och näthinneavlossning* har minskat sedan man började registrera synskador tack vare att vården av ögonsjukdomar har blivit bättre. Diabetes retinopati innebär förändringar i ögonbotten, dimsyn, grumlig och sämre synskärpa. Grava synskador på grund av diabetes är numera ovanliga, även om diabetes retinopati kan orsaka blindhet. Retinitis pigmentosa är en

genetisk sjukdom, som gör att cellerna i ögonbotten sakta förtvinar. Som ung vuxen kan man få de första symtomen i form av nattblindhet. Synfältet krymper och synskärpan, färgseendet och kontrastseendet blir sämre. Andra symtom är bländningskänslighet och tunnelseende. Retinitis pigmentosa är ännu obotlig och leder ofta till att man blir helt blind. Näthinneavlossning kan ske plötsligt och föregås av grumlingar (små rörliga prickar, streck eller ringar), ljusblixtar eller en mörk skugga i utkanten av synfältet. Det är viktigt att snabbt få vård för att synskadan inte ska bli bestående. (Tolkkinen, 2022, ss. 28–32; Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.; 1177, u.d.).

5 Tillgänglighet på museer för personer med synnedsättning

I det här kapitlet lägger författarna en teoretisk grund för de tillgänglighetsåtgärder som testats vid museerna och som använts för att bygga upp innehållet i handboken.

Det finns en stor mängd material som på ett eller annat sätt lyfter fram tillgänglighet inom museibranschen. I Finland har bland annat servicen Kultur för alla, som är finansierad av Undervisnings- och kulturministeriet och upprätthålls av föreningen För kultur på lika villkor rf, utarbetat manualer och publikationer för att stöda kulturinstitutioner i deras tillgänglighetsarbete. Vad gäller museibranschen har Kultur för alla tagit fram en checklista för museer som vill utveckla tillgängligheten i museet. Kultur för alla har också gjort korta guider om tillgängliga utställningar och guidningar. (Kultur för alla, u.d.).

Det finlandssvenska informations- och kulturcentret Luckan har drivit flera projekt om tillgänglighet i kulturbranschen. Projekten utmynnade i webbplatsen Tips om tillgänglighet, som bland annat tillhandahåller korta videoklipp om olika aspekter av tillgänglighet. Särskilt intressant för det här examensarbetet är filmen *Tillgänglig kultur* som bland annat skildrar ett besök på ett konstmuseum ur en synskadads perspektiv, samt filmen *Syntolkning* som skildrar syntolkens arbete vid en teaterföreställning. (Tips om tillgänglighet, u.d.).

Nedan presenteras olika sätt för att utveckla tillgängligheten vid museer. Fokus ligger på syntolkning samt möjligheten att uppleva ett museum med andra sinnen än synsinnet, men här diskuteras också den fysiska tillgängligheten samt hur ett gott bemötande av personer med synnedsättning ser ut.

5.1 Syntolkning

Syntolkning används för att ge personer med synnedsättning en beskrivning av det som sker visuellt. Holsanova m.fl. definierar syntolkning som *”en talad beskrivning av vad som händer i bild, foto, filmscen, teater, utställning, med mera”* (Holsanova, Wadensjö & Andrén, 2016, s. 8). Hirvonen och Saari ger en mer professionaliserad definition av syntolkning, som de beskriver som *”a) käsikirjoitettu kuvailuteksti, joka tavallisesti välitetään puhuttuna; b) kuvailupalvelu, jonka tekee koulutettu ja/tai kokemusta omaava ammattilainen ja josta maksetaan korvaus”* (Hirvonen & Saari, 2021, s. 2). Syntolkning innebär att *”verbalisera det visuella”* (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.). Allt visuellt kan syntolkas – en föreställning, en utställning, ett konstverk, ett landskap eller en idrottstävling.

Syntolkningen härstammar från USA, där den utvecklades på 1970-talet under namnet *audio description*. Till Finland kom syntolkningen på 1990-talet, då man började använda begreppet *kuvailutulkkaus* för att beskriva verbal tolkning av ett visuellt material. (Aaltonen, 2007, s. 8).

Syntolkningen kan genomföras av en utbildad syntolk (se citatet av Hirvonen och Saari ovan) men ofta genomförs syntolkningen spontant av en person i den synskadades närmaste krets, exempelvis en ledsagare eller familjemedlem. Den här formen av ”privat” syntolkning kan anpassas efter vad mottagaren är intresserad av, medan mer officiell syntolkning ofta har den knepiga rollen att anpassa sig efter flera mottagare med olika behov och intressen. (Larsson, 2016, s. 67). Att kunna skilja den privata syntolkningen från den som görs i ett officiellt sammanhang är enligt Hirvonen och Saari viktigt för att man ska kunna utveckla redskap och metoder för syntolkning. I det här fallet är det framför allt viktigt att de syntolkar som arbetar professionellt får fortbildning, även om det också är önskvärt att exempelvis lärare och närvårdare lär sig grunderna i syntolkning. (Hirvonen & Saari, 2021, ss. 18–22).

Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry är en medlemsförening under Näkövammaisten liitto, med uppgift att både ordna kulturaktiviteter för personer med synnedsättning och att också främja tillgängligheten till kultur. Föreningen beskriver sig som *”kuvailutulkkauksen asiantuntija”*, och i den egenskapen håller man kurser för syntolkar, förmedlar kontakter till personer som kan syntolka och analyserar syntolkningens situation i Finland.

(Näkövammaisten kulttuuripalvelu, u.d.). Förbundet Finlands Svenska Synskadade som förmedlar syntolkningstjänster på svenska ordnar även kortkurser och verkstäder i syntolkning. (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.).

Näkövammaisten kulttuuripalvelu lät år 2021 göra en utredning över situationen för syntolkning i Finland. Utredningen gjordes av Maija Hirvonen och Betta Saari och hade som syfte att reda ut situationen för syntolkning i det finländska kulturfältet. Man ville ta reda på vem som utför syntolkning och hur den görs, samt vilka behov av fortbildning som finns (Hirvonen, M. & Saari, B., 2021, s. 8). Utredningen bestod av en enkätförfrågan till brukare och producenter av syntolkning och svaren visade att det upplevs som ett problem att de som vill ha syntolkning och de som kan erbjuda tjänsten inte möts. Efterfrågan är dessutom större än utbudet – samtidigt som många syntolkare inte får särskilt många uppdrag. Undersökningen visade också att det finns en regional obalans i tillgången till syntolkning, där de flesta som erbjuder syntolkning finns i de största städerna. Samtidigt önskar också många producenter en ökad professionalisering av syntolkningen och bättre utbildning för syntolkare. På så sätt kan man höja branschens synlighet och status. (Hirvonen & Saari, 2021, ss. 23–24).

Syntolkningen på museer kan göras både live för grupper och i form av en förinspelad syntolkad guidning som den enskilda besökaren kan lyssna på via en audioguide. Hirvonen och Saari konstaterar i artikeln *Scripted or spontaneous? Two approaches to audio describing visual art in museums* (2022) att spontan syntolkning ger mer utrymme för samskapande vid guidning på ett museum. Hirvonen och Saari studerade inspelningar av två syntolkade guidningar vid finska konstmuseer. Vid det ena tillfället följde guiden ett färdigt manuskript, medan guiden vid det andra tillfället improviserade sin syntolkning. Även om det kan verka som om den improviserande guiden var mer osäker i sin syntolkning, gav det utrymme för besökarna (som till största delen bestod av personer med synnedsättning) att själva bidra till guidningen genom egna tolkningar. Den mer spontana syntolkningen ledde alltså till större interaktion mellan guiden och besökarna, och mellan besökarna själva. (Hirvonen & Saari, 2022, ss. 19–21).

Alison F. Eardly m.fl. anlägger ett mer kritiskt perspektiv på syntolkning. Enligt dem handlar syntolkning om mer än bara att "*replace or compensate for the visitor's lack of sight*" (Eardley, Thompson, Fineman, Hutchinson, Bywood, & Cock, 2022, s. 150). Eardly m.fl.

menar att det är en form av diskriminering att förutsätta att personer med synnedsättning i första hand har luckor i sin perception som behöver fyllas. De förespråkar i stället verklig inklusion, vilket gör synskadades museibesök till upplevelser för alla sinnen. För museernas del innebär det är att komma bort från "se och inte röra"-tänkesättet och i stället samarbeta med personer med olika funktionsnedsättningar för att skapa holistiska upplevelser för alla. (Eardley m.fl., 2022, ss. 160–162).

Eardley m.fl använder sig av begreppet *accessibility spectrum* (tillgänglighetsspektrum, författarnas översättning) för att visa att tillgänglighet inte handlar om ett binärt förhållande, där det finns en part som har ett behov som ska uppfyllas och en annan part vars uppgift är att fylla behovet. I stället vill de se tillgänglighet som en glidande skala, där alla människor har behov av ökad tillgänglighet i vissa individuella situationer. Tillgänglighet är med andra ord inte något som enbart ska knytas till funktionsnedsättningar. Artikelförfattarna påpekar som exempel att också många seende har stor behållning av syntolkning. Det innebär att syntolkning inte ska ses enbart som en verbal ersättning för bristande syn, utan som en helhetsupplevelse som ökar utbytet av museiupplevelsen både för seende personer och personer med synnedsättning. (Eardley m.fl., 2022, ss. 160–162).

Syntolkning kan inte enbart ses som en objektiv process där syntolken verbalt beskriver visuellt innehåll. Ett problem med detta är att målgruppen för en syntolkning sällan är homogen. Argyropoulos m.fl. betecknar problemet som en "*tendency of museums to encounter visitors with visual disabilities as a homogeneous group and therefore treat them as a group with a single characteristic; that is their lack of sight*" (Argyropoulos m.fl., 2016, s. 4510). Som syntolk måste man tänka på att tolkningen uppfattas olika beroende på om besökaren har en synnedsättning eller är helt blind. Hur man uppfattar tolkningen (och vilken information man är intresserad av) kan också bero på om man varit blind sedan födseln eller fått en synnedsättning i ett senare skede av livet – med andra ord vilken förförståelse man har av det som beskrivs (exempelvis färg eller ljus). Dessutom påverkas syntolkningen av hur bra mottagaren förstår det språk som talas och den kulturella ram inom vilken syntolkningen sker. Personliga preferenser spelar naturligtvis också en stor roll – det som för en person är viktig information, kan vara betydelselöst för en annan. (Larsson, 2016, ss. 67–68).

ADLAB, som pågick åren 2011–2014 och ADLAB PRO, 2016–2019, var två EU-finansierade projekt som syftade till att undersöka situationen för syntolkning i Europa samt skapa läromaterial och kurser för syntolkare. (ADLAB PRO, u.d.). Några vedertagna internationella riktlinjer för syntolkning finns inte. Fredrik Larsson gör i artikeln *Om riktlinjer för syntolkningsområdet* (Larsson, 2016) en sammanfattning av de viktigaste sakerna man ska tänka på när man syntolkar. Enligt Larsson ska man alltid utgå från frågorna vad, när och hur – det vill säga vad som behöver beskrivas, när man ska beskriva det och hur det ska beskrivas. Larsson menar att de här frågorna inte är absoluta (man kan inte beskriva allt det som sker till exempel i en film) utan att de snarare ska fungera vägledande för syntolken. (Larsson, 2016, s. 69). Enligt Elisa Perego bör syntolkning på museer vara kort, informativ och koncentrera sig på uppgifter som beskriver det visuella, inte i första hand ge information om historia och annat som inte direkt knyter an till exempelvis ett konstverks eller ett föremåls fysiska form. (Perego, 2018, s. 3).

5.2 Upplevelser med andra sinnen

Vi förnimmar omvärlden genom att se, höra, känna, lukta och smaka (Rantanen, 2016, s. 123). Det viktigaste sinnet är ändå synen, eftersom cirka 80 procent av informationen från omgivningen kommer via synsinnen. För personer med någon form av synnedsättning blir alltså, vid sidan av syntolkningen, de övriga sinnen det främsta sättet att uppleva ett museibesök. Museer har av tradition varit – och är ännu idag – platser där man uppmanas att inte röra vid föremålen och konstverken. Som ett exempel på museernas inställning till sina samlingar kan tas Finlands nationalmuseums förhållningsregler för skolgrupper som kommer till museet, där en punkt framhåller: *”Föremålen i museet är skatter från det förflutna. Rör inte vid utställningsföremålen. Vi vill att så många som möjligt ska få njuta av dem också i framtiden.”* (Nationalmuseum, u.d.). Att bevara och förvalta ingår i museernas uppgift, vilket framgår bland annat av ICOM:s museidefinition (se kapitel 1.2. i det här arbetet). Samtidigt är det inte irrelevant för museer att kunna erbjuda ”hands-on” upplevelser för sina besökare, eftersom konkreta, fysiska möten med föremål och kulturarv har visat sig ge bättre upplevelser och större inlärning (Burlingame, 2022). För att lösa det här dilemma har många museer byggt upp rekvisita- eller brukssamlingar. Brukssamlingarna består av föremål som får hanteras av besökarna, och som alltså kan användas vid pedagogisk verksamhet (se t.ex. Åbo, u.d.). Brukssamlingarna kan till exempel

bestå av föremål som är dubletter, det vill säga att man har flera föremål av samma slag i samlingarna.

Det finns också undersökningar som studerat möjligheten att använda originalföremål för att ge personer med synnedsättningar möjlighet att taktilt få bekanta sig med museernas samlingar. Vaz, Odete Fernandes och Rocha Viega utvecklade ett digitalt system bestående av originalföremål kopplade till sensorer som gav ytterligare information auditivt om föremålen när personerna interagerade med (det vill säga rörde vid) dem. För att också ta hänsyn till personer som hade synrester kvar, fotograferades och förstorades dessutom de viktigaste detaljerna av föremålen. (Vaz, Odete Fernandes & Rocha Viega, 2018, s. 564).

Vaz m.fl. påpekar att möjligheten att få röra vid och känna på föremål i samlingarna ökar tillgängligheten och förståelsen inte enbart för personer med synnedsättning, utan också för seende besökare (Vaz m.fl., 2018, ss. 562–563). Det bör kanske påpekas att Vaz m.fl. utvecklade sitt projekt med föremål som bestod av geologiska prover (mineraler), vilka är betydligt tåligare än de flesta föremål som finns i museisamlingar.

Vaz m.fl. backas upp av Katherine Burlingame, som i artikeln *High tech or high touch? Heritage encounters and the power of presence* (2022) utmanar den för tillfället starka trenden att införliva allt mer teknologi i museiutställningar och historiska miljöer. Hennes tes är att teknologiska lösningar inte nödvändigtvis leder till större engagemang och ökat lärande, snarare tvärtom. Burlingame menar att möjligheten att röra vid och interagera med föremål upplevs som mer meningsfullt av museibesökare. Enligt henne är taktila upplevelser starkare förknippat med en upplevelse av närvaro och koncentration, medan digital teknologi inte engagerar på samma vis. (Burlingame, 2022). Vaz m.fl. påpekar att *"the actual worldwide panorama of interactive technologies present in museums and galleries exhibitions – with the aim to attract visitors' attention, make them want to go to its places and enhance their experiences while inside or outside them – revealed that the most part of these solutions don't facilitate neither the cognitive, physical, nor sensorial access for disabled publics"* (Vaz m.fl., 2018, s. 562). Det finns alltså argument för att taktila upplevelser är centrala både för seende personer och för personer med synnedsättning, och att digitala lösningar inte nödvändigtvis ökar tillgängligheten.

Att använda sig av dofter i utställningar är än så länge ett rätt outforskat fält, även om en del museer har börjat experimentera med olika dofter och hur de påverkar upplevelser och inläring (Verbeek, Leemans, & Fleming, 2022, s. 315). Luktsinnet har till och med ansetts vara det "bortglömda sinnet" när det gäller utställningsproduktion (Verbeek m.fl. 2022, s. 316). Samtidigt går det heller inte att undvika dofter och lukter i ett utställningsutrymme, även om de inte är avsiktliga. Siyi Wang understryker att det doftfria museet inte finns – kaffedoften som strömmar in från museets kafé eller en tidigare besökares parfymdoft som dröjer sig kvar, är doftupplevelser som är svåra att kontrollera (Wang, 2020, s. 6). Dofter och lukter kan alltså berätta en helt annan historia än det narrativ som den övervägande visuellt baserade utställningen lyfter fram.

Verbeek m.fl. diskuterar tester med doftguidningar på Rijksmuseum i Amsterdam. Rijksmuseum är ett konstmuseum som förevisar konst från holländska konstnärer, i första hand från den holländska guldåldern på 1600-talet. Rijksmuseum har utvecklat dofter till olika konstverk, som besökarna på en doftguidning får lukta på vid olika tavlor. Doftguidningarna har visat sig öka interaktionen mellan besökarna, som i högre grad börjar diskutera upplevelserna med varandra och med guiden. Guidningarna har också erbjudits personer med synnedsättning. Enligt intervjuer som gjordes efteråt, gav dofterna extra skjuts åt fantasin och öppnade upp för möjligheten att "se" konstverken via doftsinnen. (Verbeek m.fl., 2022).

Wang presenterar i sin artikel arbetet med att testa dofter på Taizhou museum, närmare bestämt i en kulturhistorisk utställning som handlar om en fiskeby och livet i den. Doften som valdes var den som präglade fältarbetet i en fiskeby inför utställningsproduktionen, nämligen lukten av fisk som hänger på tork. Fisklukten delade som väntat åsikterna bland besökarna – medan vissa blev nostalgiska av lukten och associerade exempelvis till sin barndom, fanns det andra som vägrade stiga in i utställningsutrymmet på grund av lukten. (Wang, 2020).

Både Verbeek m.fl. och Wang lyfter fram faran med att använda för mycket dofter och i för stora doser. Wang lyfter fram begreppet "*olfactory fatigue*" (näsblindhet) som innebär att människor vänjer sig vid doftstimuli mycket snabbare än vid andra sinnesintryck. Alltför mycket dofter i samband med en utställning kan alltså leda till att besökarna slutar lägga märke till dofterna. (Wang, 2020, s. 6; Verbeek m.fl., 2022, ss. 326–327).

Till skillnad från Verbeek m.fl. hävdar Wang att "*smell-sharing*" kompliceras av att alla upplever dofter individuellt och att man således inte kan dela en doft (Wang, 2020, s. 6). Verbeek m.fl. anser däremot att dofter i samband med utställningar kan väcka större interaktion mellan besökarna genom att initiera diskussioner (Verbeek m.fl., 2022, s. 329).

Båda artiklarna lyfter fram doftens betydelse för att skapa immersiva upplevelser i museer som inte enbart förlitar sig på synen. Wang betonar dock att "*the multisensory museum is not merely a multi-senses feast*" (Wang, 2020, s. 14). Det handlar med andra ord inte bara om att bjuda på häftiga upplevelser utan om att skapa ett multisensoriskt utrymme med möjlighet att inhämta information med alla sinnen – inte enbart med synen.

5.3 Digital tillgänglighet och olika hjälpmedel

I takt med att samhället blir alltmer digitaliserat förväntas medborgarna själva uträtta sina ärenden via webben eller via olika självbetjäningssystem. För personer med synnedsättning är detta en utmaning. Situationen torde förbättras när EU:s tillgänglighetsdirektiv och ändringar i Lagen om tillhandahållande av digitala tjänster (306/2019) träder i kraft senast 28.6.2025. Detta medför att tillgänglighetskraven kommer att omfatta nya aktörer och tjänster för att öka jämlikheten. Förbundet Finlands Svenska Synskadades verksamhetsledare Matthias Jakobsson påpekar att informations- och kommunikationstekniska produkter och tjänster ska planeras och tillverkas så att personer med funktionsnedsättning också ska kunna använda dem.

Det innebär att webbplatser och mobilapplikationer ska fungera på olika skärmar och vid användning med hjälpmedelsprogram såsom skärmläsare eller förstoringsprogram. Skärmläsaren förmedlar innehållet på webbplatser via en talsyntes eller punktskriftsdisplay till användaren och med ett förstoringsprogram görs webbplatsens innehåll och text till läsbar storlek. Även bankomater, betalningsterminaler och biljettförsäljningsautomater omfattas av direktivet, liksom programvaran som gör det möjligt för personer med synnedsättning att använda elektroniska böcker. (Löfman, 2022, ss. 164–165).

Näkövammaisten liitto och Förbundet Finlands Svenska Synskadade informerar på sina webbplatser om hur den digitala tillgängligheten kan förbättras, till exempel att använda tillräckligt stor font med jämntjocka bokstäver, tydliga färgkontraster och genom att skriva bildbeskrivningar, så kallade alternativa texter (alt-texter) för bilder. Medan vanliga

bildtexter kan ses av alla, syns alt-texter endast för dem som använder skärmläsare. Det relevanta och huvudsakliga innehållet på webbplatsen ska placeras högst upp, att "skrolla" kan vara utmanande för personer med synnedsättning. Rubriksättningen och strukturen bör vara logisk och hierarkiskt uppbyggd för att underlätta navigeringen med skärmläsare mellan olika avsnitt på en webbplats. Likaså bör länkar anges tydligt. När man gör en webbplats lönar det sig att testa tillgängligheten med olika skärmläsare och förstoringsprogram, eftersom problem kan vara svåra eller omöjliga att åtgärda efter att webbplatsen lanserats. Regionförvaltningsverket övervakar att tillgänglighetskraven beaktas. För att bedöma webbtillgängligheten används WCAG 2.1-kriterier, som står för "Web Content Accessibility Guidelines" eller på svenska "Riktlinjer för tillgängligt webbinnehåll". Riktlinjerna som publicerades år 1999 har uppdaterats 2008 och nu senast 2018 till version WCAG 2.1. (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.; Näkövammaisten liitto, b, u.d.; Regionförvaltningsverket, u.d.).

Den tekniska och digitala utvecklingen är snabb. Via Näkövammaisten liittos hjälpmedelsbutik Aviris kan man skaffa avancerade hjälpmedel som fungerar med artificiell intelligens (AI) och som utvecklats med tanke på personer med synnedsättning och blindhet. Löfman lyfter fram Orcam MyEye som ett exempel. Orcam MyEye är en liten kameraenhet som kan fästas på glasögonen. Man kan antingen trycka på startknappen på enhetens utsida eller peka med fingret på det man vill "se på" så tar kameran en bild av föremålet och talsyntesen berättar vad det föreställer. Den kan läsa text från en bok, en tidning eller från olika skärmar och den kan även känna igen ansikten, färger, sedlar och olika produkter. (Löfman, 2019, s. 169; Aviris, u.d.; Orcam, u.d.).

Avancerade hjälpmedel med artificiell intelligens är dyra, men det finns andra praktiska och mer förmånliga alternativ som gör det möjligt för personer med synnedsättning att dra nytta av AI. Mobila apparater, alltså smarttelefoner och surfplattor är användbara verktyg för personer med synnedsättning i och med att de ofta har inbyggda förstoringsfunktioner och skärmläsare med talsyntes. Matthias Jakobsson framhåller att en fördel som teknologiutvecklingen fört med sig är att de flesta mobiltelefoner kan styras med rösten, vilket gör att telefonen kan fungera som hjälpmedel. Med hjälp av olika mobilapplikationer kan hemelektronik styras från en telefon med röststyrning. Det finns en hel del både avgiftsfria och avgiftsbelagda mobilapplikationer på marknaden som utvecklats med tanke

på personer med synnedsättning, till exempel för att omvandla text till tal och för att stöda självständig rörlighet. (Löfman, 2022, s. 165).

Applikationen *Seeing AI* (Artificiell Intelligens) är en kamera app som kan laddas ner kostnadsfritt från App Store till iOS-mobiler. Den fungerar i princip på liknande sätt som OrCam. (Lindfors, 2021). *Be My Eyes* är en annan praktisk applikation, som kan laddas ner gratis till både Android och iOS. Via ett videosamtal ringer personen med synnedsättning upp en volontär som beskriver det som telefonens kamera visar. (*Be My Eyes: Hur du använder appen*, 2022). Exempel på andra användbara applikationer är *Magnifying Glass* där telefonskärmen fungerar som förstoringsglas, *MovieReading* som används för syntolkning av filmer (Hänninen, 2021) och *Mbraille* som gör det möjligt att skriva punktskrift med mobiltelefonen (Löfman, 2019, s. 185).

Ett exempel på ökad tillgänglighet är verbala kartor som är till stor nytta när en person med synnedsättning ska besöka ett nytt och obekant ställe. En verbal karta är en beskrivning av ett utrymme eller en rutt som man kan läsa om eller lyssna på via webbplatsen *sanakartat.fi* för att på förhand få en uppfattning om platsen. En verbal karta beskriver först helheten och därefter detaljerna. Den verbala kartan kan bland annat innehålla namn på gator, information om var det är tryggt att korsa gatan, beskrivningar om vilka allmänna färdmedel man kan använda för att ta sig till platsen och om det finns specifika ljud eller dofter längs rutten. (Näkövammaisten liitto, a, u.d.; Verbala kartor, u.d.).

Löfman påpekar att det finns olika hjälpmedel som underlättar för en person med synnedsättning att klara sig självständigt i olika miljöer och situationer. (Löfman, 2019, s. 167). Genom att erbjuda museibesökare möjlighet att låna vardagliga hjälpmedel som ett förstoringsglas eller en ficklampa kan besöket få en djupare dimension. Samtidigt måste det beaktas att en del av utställningsföremålen är ömtåliga (till exempel olika textilier) och bör inte utsättas för starkt ljus. Det blir således en balansgång mellan att skydda föremålen och göra dem tillgängliga. Museilektor Erica Othman vid Ateneum rekommenderar att använda LED-lampor som är skonsammare för föremålen. Samtidigt konstaterar hon att konstföremålen knappast tar skada de få gånger personer med synnedsättning använder starka lampor under museibesöken. (Diskussion via Teams med Erica Othman 17.3.2023).

5.4 Fysisk tillgänglighet, skyltning och markeringar

En välplanerad och funktionell miljö är enligt Näkövammaisten liitto till nytta för alla. Olika lösningar som fungerar för personer med funktionsnedsättning gagnar även äldre, personer med främmande språk och barnfamiljer. Bland åtgärder som underlättar orientering för personer med synnedsättning kan nämnas ledstråk, ljudfyrar, punktmärkta hissknappar, skyltning och taktila kartor. (Näkövammaisten liitto, b, u.d.).

Ett ledstråk kan bestå av en metallist eller kantstenar längs en gång som kan följas med den vita kappen. Man kan enkelt skapa ett ledstråk genom att placera en stadig gångmatta som leder till önskat mål eller följer en bestämd rutt. Genom att placera en ljudfyr vid ingången underlättar man för personer med synnedsättning att hitta ytterdörren med hjälp av ljudsignalen. På Näkövammaisten liittos webbplats påpekas att skyltar bör vara placerade i ögonhöjd, ha tillräckligt stor text och färger i tydliga kontraster som skiljer sig från utrymmets övriga färgsättning. Vägghasta skyltar är att föredra framom hängande eller fristående skyltar. Genom att känna på skyltar och kartor i relief och punktskrift kan personer med synnedsättning själva läsa informationen. Skyltar kan även göras tydligare med olika tillgänglighetssymboler. (Näkövammaisten liitto, a, u.d.).

På Kultur för allas webbplats finns en symbolbank med både bildsymboler och förklaringar. Man kan ha en taktil karta över en byggnads bottenritning, men den kan även beskriva näromgivningen och kännpaka landmärken. En miniatyr ger en bra överblick över ett område, speciellt om det omfattar flera byggnader. Skyltar och kartor i relief och punktskrift kan tillverkas i olika material, till exempel hård plast, metall och svällpapper. (Kultur för alla, u.d.; Näkövammaisten liitto, a, u.d.).

Tessa Bamberg, som är punktskriftsansvarig på Förbundet Finlands Svenska Synskadade understryker vikten av att blinda och personer med grav synnedsättning bereds möjlighet att lära sig punktskrift för att på egen hand kunna uträtta ärenden och röra sig i olika miljöer. Punktskriftssystemet med sex upphöjda punkter uppfanns av fransmannen Louis Braille (1809–1852) och används i hela världen. (Engblom, m.fl., 2021, s. 47; intervju med Tessa Bamberg, 13.2.2023).

Synskadeorganisationerna rekommenderar att använda tydliga kontraster och markeringstejp för att markera olika hinder såsom trappor, höga trösklar och olika

nivåskillnader. En ledstång vid trappor och ramper underlättar också. Glasytor är besvärliga för den som ser dåligt, eftersom glas reflekterar ljus. Därför är belysningen viktig. Ljuskällan bör vara tillräcklig, god och placerad så att den inte bländar. (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.; Näkövammaisten liitto, b, u.d.; Synskadades riksförbund, b, u.d.).

5.5 Bemötande

En synskada är en funktionsnedsättning som inte alltid syns utåt. Den vita käppen, ledarhunden eller synskademärket visar för omgivningen att man har en synnedsättning och kanske behöver hjälp med olika saker. Synskademärket är blått med en person som går med vit käpp. Märket finns i flera storlekar och former. (Näkövammaisten liitto, b, u.d.).

Synskadeorganisationernas webbplatser innehåller mycket material som ger vägledning i mötet med en person som inte ser. Förbunden erbjuder också utbildningar och information för vårdpersonal, anhöriga, utbildningsenheter och allmännyttiga föreningar för att öka kunskapen om synskador och hur man bemöter personer med synnedsättning. Synrådgivare deltar med sakkunskap och erfarenhetstalare med egna upplevelser om hur det är att leva med en synnedsättning. (Förbundet Finlands Svenska Synskadade, b, u.d.). Ann-Britt Mattbäck har under många år delat med sig av sina erfarenheter och hon betonar att man kan göra allt möjligt fast man inte ser, men man får hitta på nya sätt att göra saker. (Löfman, 2022, s. 39).

Förbundet Finlands Svenska Synskadade betonar vikten av att ge sig till känna och berätta vem man är när man träffar en person med synnedsättning. I folksamlingar ska man tilltala personen vid namn så att det framgår tydligt vem som tilltalas. Det poängteras också att man ska prata direkt till personen med synnedsättning som givetvis kan föra sin egen talan, och inte till ledsagaren, vilket kan kännas förnedrande. Löfman påpekar att man ska undvika halvöppna dörrar, det är viktigt att berätta om det finns till exempel höga glas, blomvaser eller brinnande ljus på bordet och man ska inte lämna saker så att personer med nedsatt syn snubblar på dem. Den vita käppen bör respekteras och en ledarhund som har en sele på arbetar och ska inte störas. (Löfman 2019, s. 166–167; Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a, u.d.).

Ledsagning är på sätt och vis en del av bemötande. På synskadeorganisationernas webbplatser finns anvisningar om hur man kan ledsaga på ett smidigt och säkert sätt. Även

om förhållanden i miljön kan variera är sättet att ledsaga i princip det samma. Grundregeln vid ledsagning är att ledsagaren erbjuder sin arm, som personen med synnedsättning tar tag i ovanför armbågen. Det så kallade ledsagargreppet gör att den synskadade känner hur ledsagaren rör sig och ledsagaren kan i sin tur röra sig i stort sett som vanligt, men bör beakta att det behövs mera utrymme när man går två i bredd. Ledsagaren går ett halvt steg före och undviker olika hinder. Genom att trycka till lite med armen kan man göra den ledsagade uppmärksam på olika saker som till exempel en trottoarkant eller andra ojämnheter. Ibland räcker det att man går framför, då har den synsvaga något att ta sikte på. Det underlättar om ledsagaren har en klar färg på till exempel jackan eller använder en reflexväst. Det betonas att kommunikationen är viktig eftersom en person med synnedsättning inte uppfattar miner och kroppsspråk. Konkreta uttryck som "höger, vänster eller rakt fram" rekommenderas i stället för "här, där eller dit". Urtavlan är ett bra verktyg att utgå från när man beskriver omgivningen. (Löfman, 2019, ss. 166–167; Ledsagning – så gör du, u.d.; Synskadades Riksförbund, a, u.d.).

Lahtinen m.fl. ger konkreta förslag på hur man kan kommunicera utan syn och hörsel i boken *Aisti kuvailu* (2009). När man ska beskriva en sak eller ett utrymme för en person som är helt blind eller dövblind, kan man till exempel rita med personens finger på bordet eller med det egna fingret i den synskadades handflata, på ryggen eller låret. Detta bör givetvis ske i samförstånd så att den personliga integriteten inte kränks. (Lahtinen, Palmer, & Lahtinen, 2009).

Det finns olika kort som ger användaren förmåner eller fritt inträde för ledsagaren till kulturella evenemang. En person med synnedsättning vars invaliditetsgrad är minst 50 procent kan med läkarintyg ansöka från Näkövammaisten liitto om ett synskadekort. På kortet framgår innehavarens personuppgifter. Synskadekortet är avgiftsfritt och kan berättiga till rabatter vid besök på olika kulturinstanser och på resor. Rabatterna kan variera beroende på tjänsteproducent. (Engblom m.fl., 2021, s. 83).

Personer med funktionsnedsättning i Finland och EU kan sedan år 2018 ansöka om EU:s funktionshinderkort. Ansökan görs till FPA som beviljar kortet utgående från personens tidigare FPA-beslut. Kortet är avgiftsbelagt och gäller tio år i taget. Med det fotoförsedda funktionshinderkortet – märkt med ett A – kan personer med funktionsnedsättning påvisa sitt behov av assistans vid olika evenemang och tjänster, i kollektivtrafiken och på resor.

Ledsagaren kan således få en avgiftsfri biljett, eftersom en person med funktionsnedsättning inte ska vara tvungen att betala dubbla avgifter. Även en ledarhund har rätt att vara med på museibesöket, till matserveringar, på allmänna färdmedel och följa med sin användare så gott som överallt. (Engblom, m.fl., 2021, ss. 80–83; Fpa, u.d.; Opaskoirayhdistys, u.d.; Vammaiskortti, u.d.).

6 Produktutveckling

Utvecklandet av det här funktionella examensarbetets slutprodukt, en handbok, har gjorts som ett samskapande projekt mellan två olika museer och en grupp personer med olika grader av synnedsättning. Målet är att få en produkt med praktiska och konkreta tips samt förslag på åtgärder som ökar tillgängligheten. Materialet till handboken baserar sig på litteratur och tidigare forskning samt feedback från testgrupperna och de utvecklingsförslag som utarbetats tillsammans med museerna utgående från responsen. Handboken har alltså skrivits parallellt med testningen på museerna. Handboken skrevs gemensamt av båda författarna och finns som bilaga till examensarbetet.

6.1 Utvecklingsprocessen

Två museer kontaktades. Urvalet skedde baserat på deras geografiska läge (de fanns båda inom rimligt avstånd) och på det faktum att de tematiskt var olika – det ena museet var ett kulturhistoriskt stadsmuseum, det andra ett friluftsmuseum på landsbygden. Museerna var ungefär lika stora sett till personalstyrkan – friluftsmuseet hade sju och stadsmuseet hade åtta anställda.

Båda museerna meddelade så gott som genast att de var intresserade av att delta i studien. Ett första möte med vardera museet bokades in och genomfördes i slutet av januari och början av februari. Under det första mötet diskuterade författarna projektets upplägg med museerna samt ställde några inledande frågor för att kartlägga nuläget och ta reda på i vilken mån museerna redan arbetat med tillgänglighet i allmänhet och tillgänglighet för personer med synnedsättning i synnerhet.

I kartläggningen framkom att friluftsmuseet för cirka tio år sedan hade samarbetat med servicen Kultur för alla kring en allmän genomgång av tillgängligheten på området. Dessutom hade man utvecklat en taktil karta över museiområdet tillsammans med den

lokala synskadeföreningen. I samband med det hade man också haft besök av grupper bestående av personer med synnedsättning. I övrigt hände det inte särskilt ofta att museipersonalen guidade personer med synnedsättning. Personalen ville bli bättre på att beskriva sina hus och miljöer, något som skulle gagna både seende besökare och personer med synnedsättning. Dessutom ville de gärna utveckla taktila upplevelser för besökare med synnedsättning och skulle i det sammanhanget kunna använda sig av sin relativt omfattande rekvisitasamling, det vill säga föremål som man får vidröra och använda.

På stadsmuseet hade man redan beaktat den fysiska tillgängligheten genom att montera ramper och anskaffa en hissanordning, som ska monteras inom kort för att rullstolsburna ska kunna komma in till museet. Däremot hade man inte specifikt arbetat med tillgänglighet för personer med synnedsättning. Men under det första besöket konstaterade författarna att golvmattorna som lagts ut för att skydda golvet fungerade utmärkt som ledstråk, vilket lätt kunde följas med den vita kappen. I en del av utrymmena fanns rörelsedetektorer som kände när en person närmade sig och som aktiverade olika ljud, till exempel pianospel och fågelkvitter. Detta system kunde vidareutvecklas med tanke på personer med synnedsättning.

Museipersonalen var överens om att det finns väldigt lite information och material om tillgänglighet som museerna kan ha nytta av när de planerar sina utställningar. Oftast funderar de gemensamt runt kaffebordet, och följer med vad andra museer har gjort för att få tips och idéer. Ett problem är att museibygnader oftast är skyddade och att det därför är svårt att göra stora ingrepp och omändringar i dem.

Författarna beslöt i ett tidigt skede av processen att utföra flera loopar eller testrundor på båda museerna. Mellan testrundorna skulle museerna arbeta på att förbättra tillgängligheten i enlighet med den feedback de fick under testrundorna och i de efterföljande intervjuerna. Författarna bokade också in möten med museerna för att diskutera processen, svara på eventuella frågor och ge tips och råd. Handledningen vid träffarna med museerna baserade sig på den litteratur som författarna läst in sig på i startskedet av arbetsprocessen samt på egna erfarenheter från arbetet med synskadade och från museibranschen.

6.1.1 Första testrundan

Den första testrundan på museerna genomfördes ungefär två veckor efter de kartläggande intervjuerna. Testrundan bestod av ett besök på museet samt efterföljande diskussion som gjordes i form av en öppen gruppintervju med testpersoner och museipersonal.

Författarna hade förberett fyra öppna frågor inför intervjun:

- Hur upplevde ni besöket?
- Vad fungerade bra?
- Vad fungerade mindre bra?
- Kommer ni på något som kunde göras på ett annat sätt?

Frågorna var snarast ämnade att starta en diskussion och få informanterna att reflektera kring upplevelsen och guidningen. Samma frågor användes för intervjuerna i alla testrundor.

På stadsmuseet deltog tre personer ur museipersonalen i den första testrundan. Själva testningen genomfördes av en blind person tillsammans med en ledsagare. Testet bestod av museets nya audioguide, som är ett narrativ baserat på en historisk persons upplevelser. Författarna följde rundturen som observatörer (se Hirvonen & Saari, 2022). Efter rundturen genomfördes en öppen intervju där personen med synnedsättning, dennes ledsagare, museipersonalen och författarna deltog.

På friluftsmuseet deltog en person ur museipersonalen, en testperson med grav synnedsättning, dennes ledsagare och en av författarna. Testrundan utgjordes av en "normal" guidning på museet, under vilken man besöker 3–4 olika byggnader. Guidningen räckte drygt en timme, och författaren deltog även här som observatör. Liksom vid stadsmuseet avslutades besöket med en öppen intervju där alla som deltagit i testrundan (det vill säga guiden från museet, personen med synnedsättning, ledsagare och författare) medverkade i diskussionen.

Diskussionerna gav museipersonalen vid båda museerna tankar och idéer för hur de skulle kunna utveckla sin verksamhet i en mer tillgänglig riktning. Samtidigt hade författarna möjlighet att analysera och samla in material till den blivande handboken. I intervjun vid stadsmuseet konstaterades att innehållet i audioguiden behövde kompletteras med syntolkning. I det rådande läget saknades i stor utsträckning information om vilka föremål

som fanns i de olika rummen. Syntolkade avsnitt kunde ”vävas in” i det redan färdiga narrativet. Dessutom fanns det intresse för att utveckla museets rekvisitasamling så att det skulle finnas flera föremål som kunde vidröras. Museets ljudmiljöer med fågelsång och pianospel uppskattades av testpersonerna, liksom doften av tjära som fanns i det första rum man kom in i.

Vid friluftsmuseet konstaterades likaså att den traditionella guidningen baserar sig på att besökaren kan se och följa med i guidens rörelser och vart hen pekar. Guiden påpekade själv att hen måste bli bättre på att beskriva riktningar med ord i stället för att peka. Även här önskade testpersonen mera information om rummens storlek och utformning samt om de föremål som fanns i rummet. Testpersonen skulle dessutom uppskatta en taktil karta över byggnaden, för att kunna bilda sig en uppfattning om utrymmet och var olika saker är placerade. Från museets sida var intresset stort för att utveckla en syntolkad version av den vanliga guidningen, samt att komplettera upplevelsen med föremål att känna på och mera stämning i miljön – exempelvis en sprakande brasa i den öppna spisen i bondstugan. Dessutom diskuterades möjligheten att ta fram ett kort informationsblad om museet i punktskrift på svenska och finska.

Utgående från litteratur samt kartläggning och respons från första testrundan utarbetades en prototyp av handboken, som sändes till museerna för genomgång och utvärdering. Teamsmöten hölls med bägge museerna för att diskutera utvecklingsidéer och förbättringsförslag gällande tillgängligheten. Museerna fick respons på sina åtgärdsplaner för att utveckla program specifikt för personer med synnedsättning och gav samtidigt feedback på prototypen till handboken. Inför andra testrundan uppdaterades handboken utgående från museernas feedback.

6.1.2 Andra testrundan

Båda författarna deltog som observatörer under den andra testrundan på stadsmuseet när den syntolkade guidningen testades av tre personer med olika grader av synnedsättningar. Museipersonalen hade utarbetat ett manus till en syntolkad guidning, som två guider turvist läste upp. Testpersonerna lyssnade till den syntolkade guidningen och kunde kommentera och ge feedback under rundturen. I och med att personalen läste manuset

blev det mera likt en live guidning, när testpersonerna kunde fråga och diskutera under rundturen.

Testpersonerna konstaterade att de digitala skärmarna med information om olika föremål visserligen var bra om man har synrester eftersom texten kunde förstoras till en viss del, men för den som har en grav synnedsättning var förstoringen inte tillräcklig och det var svårt att hitta ikonerna på skärmarna. För att ha nytta av informationen borde en talsyntes kunna läsa upp texten. Museipersonalen konstaterade att en del av informationen också kunde infogas i den syntolkade guidningen på audioguiden.

Under den efterföljande öppna gruppintervjun och diskussionen framkom det att informationen via audioguiden bör vara tydlig. Det är viktigt att guiden berättar vad som finns i de olika rummen och att det i slutet av guidningen informeras om hur besökaren hittar till utgången. Under diskussionen fick testpersonerna bekanta sig med apparaten för audioguiden. De konstaterade att den var helt svart och hade många knappar, vilket är komplicerat för en person med synnedsättning. Användningen kunde underlättas genom att limma en markering (en så kallad "märkdutt") på knapparna i en kontrasterande färg.

Testpersonerna betonade vikten av taktila upplevelser. Genom att få känna på olika föremål och tyger i olika material kunde upplevelsen bli mera konkret. Gångmattan fungerade bra som ledstråk och dessutom utgjorde den en säkerhetszon där besökarna inte behövde vara rädda för att söndra värdefulla utställningsföremål. En kort sammanfattande basinformation om utställningen i storstil och i punktskrift kunde förbättra tillgängligheten. En taktil karta vid ingången skulle underlätta orienteringen under guidningen. Även starkare belysning efterlystes, men museipersonalen kontrade med att en del utställningsföremål är sköra och får inte utsättas för starkt ljus. Här gäller det att hitta en balans mellan att göra utställningen tillgänglig och att skydda föremålen.

I friluftsmuseet deltog båda författarna i den andra testrundan som gjordes med två guider och två testpersoner med synnedsättning. Testpersonerna fick se och känna på den taktila områdeskartan och följa med en syntolkad guidning i bondstugan. En sprakande brasa i den öppna spisen spred värme – ett sätt att fördjupa upplevelsen genom hörsel, känsel och doft. Testpersonerna fick känna på en del föremål och kunde således få en ökad förståelse för föremålen. I den öppna intervjun efteråt konstaterade båda testpersonerna att guidningen var givande, syntolkningen fungerade bra och beskrev miljön väl. Guiderna

ansåg att de behövde öva mera på syntolkningen och vara tydliga när de berättar var olika föremål finns och hur de ser ut. En fråga som väckte diskussion var hur man beskriver mått på föremål och avstånd i utrymmen. Gruppen reflekterade över huruvida beskrivande mått (exempelvis "en armlängds avstånd") fungerade bättre än exakta mått ("en meter"). Det konstaterades att det är de personliga preferenserna som avgör vad besökarna tycker om och guidernas egna personliga sätt att uttrycka sig påverkar även syntolkningen.

Gruppen var också överens om att antalet föremål som man får känna på ska vara "lagom". I det här fallet, där guidningen var ungefär en timme lång, ansågs lagom mängd föremål vara cirka 7–8 stycken. Här ska man ta i beaktande att testgruppen bestod av endast två personer och att det tar längre tid att känna på föremålen ju större gruppen är.

En av guiderna hade bekantat sig med syntolkade filmer och serier, och upplevde att det var ett bra sätt att fundera kring vokabulär och vad som är viktigt att lyfta fram i den syntolkade guidningen – även om syntolkad film har ett annat tempo och byggs upp på ett annat sätt än en syntolkad guidning på museet.

Efter utvärderingen av den andra testrundan uppdaterades handboken och sändes till museerna för en ny genomgång inför efterföljande teamsmöten med museipersonalen.

6.1.3 Tredje testrundan

Den tredje och sista testrundan gjordes med en lite större grupp testpersoner för att få ett så mångfacetterat resultat som möjligt och för att ge museerna chans att testa sitt material i en autentisk guidesituation.

På friluftsmuseet deltog 18 personer som delades in i två grupper med nio personer per grupp. I grupperna fanns personer med varierande grad av synnedsättning samt också ett par seende ledsagare. Två guider från museet deltog, och författarna gick med varsin grupp. Guidningen gav en allmän överblick över friluftsmuseets område, och inkluderade besök i två byggnader. Inför guidningen hade guiderna förberett sig genom att planera hur vissa föremål och miljöer skulle beskrivas. Dessutom hade de valt ut ett antal föremål som grupperna fick känna på. I bondstugemiljön brann en brasa i den öppna spisen, vilket tack vare rökdoften noterades av en testperson redan innan gruppen steg in i stugan. Väl inne var det många som kommenterade sprakandet och värmen från brasan.

Vid den efterföljande intervjun deltog sju personer med synnedsättning, en ledsagare och två guider. Testpersonerna var mycket nöjda med sitt besök och hade egentligen inte så många kommentarer till själva innehållet. Vikten av att informera om höga trösklar och låga dörröppningar poängterades. Vid många av byggnaderna finns inte något trappräcke vid trappan som leder upp till ytterdörren, vilket innebar vissa problem. Eftersom det är en museal miljö blir det en avvägningsfråga mellan att bevara den museala miljön och att öka tillgängligheten. Ett ytterligare problem som lyftes fram är ljuden i den miljö där den syntolkade guidningen sker. Det kan vara personer som pratar under guidningen, men också andra bakgrundsljud som i högre grad påverkar den som ser dåligt och är beroende av att höra guidens röst.

På stadsmuseet bestod den sista testrundan av sex personer, varav fem med synnedsättning och en ledsagare. De museianställda var två till antalet och båda författarna deltog i besöket. Liksom vid testrunda två lästes manustexten till den syntolkade audioguiden upp, men denna gång med den skillnaden att testpersonerna ombads vänta med frågor och kommentarer tills rundturen var genomförd. På så vis simulerades en rundvandring med audioguide. En av testpersonerna fick också möjlighet att röra vid några rekvisitaföremål ur museets samlingar, vilket enligt testpersonen gav en extra dimension åt besöket.

I intervjun efter guidningen konstaterades att innehållet var intressant och att alla hänvisningar om hur man ska röra sig och var olika saker finns var tydliga och genomtänkta. Här poängterades dock, att eftersom många personer med synnedsättning är äldre så kunde det vara bra att erbjuda stolar att sitta på. Testpersonerna konstaterade också att målgruppen för en syntolkad guidning är mycket större än bara personer med en diagnosticerad synnedsättning. Många äldre ser dåligt även om de inte har någon diagnos, och också barn har lättare att följa med i ett narrativ om där finns inslag av syntolkning.

Sammanfattningsvis kan sägas, att testrunda tre gav inte så mycket ny information för museernas tillgänglighetsarbete. Detta kan ses som att undersökningen i det här skedet uppnått mättnad (Kristensson, 2014, s. 119) och att det alltså inte går att få mer information ur materialet med detta tillvägagångssätt. Testrunda tre utgjorde alltså den sista "loopen" i undersökningen (se figur 1 s. 7).

6.2 Utformningen av handboken

Redan i ett tidigt skede bestämdes att flera "testloopar" skulle utföras vid museerna. I kapitel 3.2 beskrivs looparna utifrån start-up metoden (Ries, 2018). Tanken var att först låta museerna testa sin vanliga guidning på en grupp besökare med synnedsättningar och att efteråt tillsammans med testpersonerna utveckla den i en mer tillgänglig riktning. Samtidigt som utvecklingsprocessen pågick samlade författarna in material till handboken. Handboken sammanställdes för att ge museipersonal behövliga verktyg för att göra museibesöket till en informativ och positiv upplevelse för personer med synnedsättning.

Handboken är indelad i två huvudkapitel; *Förberedelser inför besöket* och *Tillgänglighet i museet*. I handbokens första del behandlas digital tillgänglighet med bland annat verbala kartor, tillgängliga webbplatser, tillgänglighetssymboler, mobilapplikationer samt på vilket sätt museipersonalen kan förbereda sig och museet för att ta emot personer med synnedsättning. Den andra delen av handboken innehåller råd och instruktioner om syntolkning, som har en klar nyckelposition när det gäller att göra museer tillgängliga för personer med synnedsättning samt hur man kan förstärka och berika museiupplevelsen genom att erbjuda taktila utställningar och kartor i relief som besökarna får känna på. Andra teman som tas upp är personalens bemötande, ledsagning, hjälpmedel samt olika lösningar som förbättrar den fysiska tillgängligheten.

Materialet i handboken baserar sig på källor från tre olika håll:

Den *litteratur* som lästes inför testrundorna bygger upp basen för handboken. Litteraturen består dels av vetenskapliga artiklar på området, dels av mer handfasta råd och tips från bland annat synskadeorganisationernas webbplatser.

Sakkunniga inom såväl synskadefrågor som museiarbete har aktivt deltagit i hela utvecklingsprocessen. Kommentarer har inhämtats från de deltagande museernas personal och anställda vid synskadeorganisationer samt personer med synnedsättning. Under arbetsprocessens gång framkom det att konstmuseet Ateneum i Helsingfors redan länge har arbetat med tillgänglighetsfrågor och kan ses som en föregångare när det gäller tillgänglighet på museer. En diskussion via Teams med Erica Othman 17.3.2023 och ett besök på Ateneum 31.3.2023 gav nyttig information för utvecklandet av handboken och var ett viktigt led i utvecklingsprocessen. Möjligheten att testa en syntolkad audioguide vid

Helsingfors stads konstmuseum (HAM) i samband med utställningen *Mjukis* gav värdefull insyn i hur besök med syntolkning via audioguide fungerar.

Under testrundorna har *kommentarer och feedback* noterats både via observation och i efterföljande intervjuer med museipersonal och testpersoner. Kommentarererna har varit mycket värdefulla för både museernas utvecklingsarbete och för innehållet i handboken eftersom de ger enkla och konkreta tips på hur tillgängligheten kan ökas.

Olika utkast av handboken har lästs och kommenterats av testpersonerna (3 personer), personalen vid de båda pilotmuseerna (5 personer), en anställd på ett annat museum som arbetat mycket med tillgänglighetsfrågor samt representanter för synskadeorganisationer (3 personer). Kommentarererna har beaktats i följande utkast, samtidigt som testrundorna med efterföljande intervjuer har gett nytt material till handboken. Den sista versionen av handboken korrekturlästes av sex personer med fokus på både innehåll och språk.

Vid framställandet av handboken övervägdes noggrant vilket format samt vilken stil och typografi den ska ha för att bli så ändamålsenlig som möjlig. Till exempel val av font och textstorlek är viktiga aspekter med tanke på läsbarheten. Det upplevdes som viktigt att i ett tillgänglighetsarbete göra en handbok som även är tillgänglig för personer med synnedsättning. Andra frågor som har beaktats är om handboken ska innehålla bilder och illustrationer för att göra den överskådlig och lättläst samt om den ska göras i form av en broschyr eller ett häfte och om den ska finnas i elektronisk form. (Vilkka & Airaksinen, 2003, ss. 51–52). Under processens gång beslöts att handboken blir en elektronisk produkt som vid behov kan skrivas ut av användaren.

Författarna har hela tiden hållit i åtanke att slutpubliken för handboken är anställda vid museer. Handboken har utformats ur ett museums perspektiv, vilket innebär ett visst fokus på att förklara hur besökaren med synnedsättning uppfattar olika saker som kanske är självklara för den seende. Däremot förklaras inte begrepp och termer som kan anses vara självklara för personer i museibranschen.

7 Resultat

Handboken *Med andra ögon. Tips för ökad tillgänglighet på museer för personer med synnedsättning* är en praktisk manual som kan tillämpas av museer för att förbättra tillgängligheten för personer med synnedsättning.



Bild 2. Uppslag ur handboken *Med andra ögon*. Layout Sonja Finholm/Alfred Media.

Det färdiga manuset fick sin grafiska layout av Sonja Finholm. För författarna var det viktigt att handboken skulle utformas på ett lättillgängligt och tilltalande sätt, eftersom det ökar läsbarheten och användarvänligheten hos den färdiga produkten. Den grafiska utformningen gör det lättare att hitta i texten och lyfter fram de tips som författarna särskilt önskat betona. I handboken varvas bakgrundsinformation om synnedsättningar och den synskadades perspektiv med konkreta råd och tips för museerna.

I arbetet med handboken visade sig syntolkning vara den viktigaste metoden för att öka tillgängligheten för personer med synnedsättning. Författarna använde sig av litteraturen för att handleda museipersonalen i tillgänglighetsfrågor. Av de olika sätten att tillgängliggöra en museiguidning för personer med synnedsättning är syntolkningen den mest utforskade och beskrivna, även om största delen av litteraturen inte specifikt behandlar syntolkning vid museer, och i synnerhet inte vid kulturhistoriska museer. Hirvonen och Saari behandlar visserligen syntolkning vid finländska museer i sin artikel (2022) men där ligger fokus på konstmuseer, medan detta arbete koncentrerat sig på

kulturhistoriska museer. Materialet till handboken är således till stor del hämtat från allmänna råd och tips vid syntolkning i kombination med författarnas insamlade data från testrundorna.

Ett undantag till ovanstående är Elisa Peregos artikel *Into the language of museum audio descriptions: a corpus-based study* (2018) som fokuserar på syntolkning vid museer. Prego anser att syntolkningens uppgift är att ge en objektiv beskrivning av det visuella, utan att ge information om den historiska kontexten eller beskriva något annat än föremålets fysiska form. Under testrundorna framgick det att detta i praktiken är en omöjlig uppgift för guiden. En syntolkad guidning på ett museum är en blandning av att beskriva den fysiska miljön och föremålen i den, samt att placera dem i sin historiska kontext. Det bästa konceptet visade sig vara att "väva in" syntolkningen i den guideade rundturen.

Vad gäller museiupplevelser med andra sinnen finns det i dagens läge betydligt mindre aktuell forskning. I synnerhet saknas sammanställningar som skulle bilda en teoretisk grund för multisensoriska museibesök. För testrundorna och handboken hämtade författarna inspiration till hur dofter eller lukter kan användas i utställningar (Wang, 2020; Verbeek m.fl., 2022) eller vilken betydelse taktila upplevelser har för personer med synnedsättning (Vaz m.fl., 2018; Burlingame, 2022) – med betoning på just inspiration. Uplevelser med andra sinnen ses av ovanstående forskare, men också av personer med synnedsättning, som en viktig del av museiupplevelsen. I handboken får det här kapitlet ändå ganska litet utrymme, mycket beroende på att det är företeelser som måste anpassas specifikt för varje museum, medan till exempel syntolkning har vissa grundregler som är lättare att anpassa till olika miljöer. Vad gäller taktila upplevelser och doftupplevelser verkar museifältet fortfarande vara i experimentstadiet. Genom att ta del av litteraturen har författarna fått insikter i vad som testats på andra museer, men det har inte varit möjligt att överföra direkt till pilotmuseerna. Följaktligen kom kapitlet om upplevelser med andra sinnen att handla mer om inspiration och mindre om konkreta råd för vad man kan göra.

Även om huvudsyftet med utvecklingsarbetet var att utarbeta en handbok har det också resulterat i att personalen vid två museer har utvecklat sin kompetens i att tillhandahålla relevant innehåll för personer med synnedsättning. Museipersonalen på stadsmuseet konstaterade att samarbetet har varit lärorikt och värdefullt för dem. Det har varit en form

av utbildning i tillgänglighetsfrågor. Vid friluftsmuseet har samarbetet inspirerat till att planera nya tillgänglighetsprojekt för specialgrupper.

Båda museerna har utvecklat syntolkade guidningar och det ena museet har under arbetsprocessens gång gjort en verbal karta och har planer på att skaffa en taktil karta i svällpapper. Det andra museet hade redan innan projektet inleddes en taktil karta i form av en bronsminiatyr. Där kommer man att arbeta vidare med att utveckla upplevelser för andra sinnen, bland annat genom att ta fram korgar med föremål som man får röra vid och som enkelt kan tas med på en guidning. Museipersonalen konstaterade att detta inte enbart kommer att gagna besökare med synnedsättning utan att det också kommer att vara till stor nytta när de guidar till exempel barngrupper.

Service design och samskapande som metod har inneburit att alla steg i utvecklandet av handboken har bearbetats av författarna, personalen vid pilotmuseerna och testpersonerna med synnedsättning. Det här sättet att arbeta bekräftas också av Eardley m.fl., som förespråkar att man i större grad lyfter in personer med synnedsättning i utvecklandet av program, inte bara som rådgivare utan som samskapare och också som ledare av utvecklingsprocessen. På så vis menar Eardley m.fl. att man kan bygga en helt ny slags utställning eller museum, där fokus inte ligger på att kompensera för förlorad syn. (Eardley m.fl., 2022). Författarna håller med Eardley m.fl. om att det skulle ge ett mervärde för processen att på djupet ta reda på vad en icke-visuell utställning innebär, men eftersom handbokens syfte är att med små medel åstadkomma förbättrad tillgänglighet, ansågs denna process vara för omfattande. Detta utgör dock ett intressant ämne för fortsatt utveckling och fördjupning.

Den färdiga handboken finns som bilaga till detta examensarbete och kan också laddas ner från Förbundet Finlands Svenska Synskadades webbplats, www.fss.fi

8 Tillförlitlighet och generaliserbarhet

För att en studie ska anses vara trovärdig behöver den vara tillförlitlig, giltig över tid, verifierbar och överförbar i andra sammanhang. Tillförlitlighet innebär att tolkningar och resultat som presenteras ska vara transparenta och baserade på insamlat material, som behöver vara både tillräckligt omfattande och djupt. Risken att resultatet påverkas av en enda persons förutfattade mening kan minskas och tillförlitligheten ökas genom

triangulering, som betyder att minst två personer gemensamt analyserar och tolkar insamlingsdata eller att man använder flera olika datainsamlingsmetoder. Tillförlitligheten kan också ökas genom att använda ett varierat urval. (Kristensson, 2014, ss. 124–126; Bell & Waters, 2016, s. 132).

Även om testgruppen har varit relativt liten har urvalet ändå varit varierande och bestått av både helt blinda och personer med olika grader av synnedsättningar. Sammanlagt 31 personer har deltagit i testrundorna, varav två har deltagit i testrundor på båda museerna. Deltagarna har varit i olika åldrar och från olika orter. Likväl kan många andra faktorer inverka på resultaten, man kan behöva beakta frågor som till exempel om testgruppen över huvud taget är intresserad av museer och kultur? Dessutom är det stor skillnad på hur en helt blind person och en person med synrester uppfattar en visuell utställning. Det är också mycket individuellt hur man upplever syntolkning och olika syntolkare har olika sätt att uttrycka sig, som endera tilltalar lyssnarna eller ej. Eftersom den personliga upplevelsen spelar en stor roll för hur testpersonerna har uppfattat och kommenterat besöken vid museerna, har det varit viktigt att testerna genomförts flera gånger med flera olika testpersoner. På så vis har olika infallsvinklar på materialet erhållits. När den tredje testrundan inte längre gav särskilt mycket nytt material och informanterna i stället gav samma feedback som kommit fram i tidigare testrundor (se kapitel 6.1.3.) tolkades detta som att det inte skulle ge ytterligare värde åt studien att fortsätta med fler testrundor. Studien hade med andra ord uppnått mättnad. (Kristensson, 2014, s. 119).

Båda författarna har deltagit vid alla testrundor på museerna, så när som på en – under den första testrundan vid friluftsmuseet deltog endast en av författarna. Detta har inneburit att det funnits möjlighet att jämföra observationer och iakttagelser i samband med testerna. Tillförlitligheten i arbetet ökar också av att ett flertal personer, både museipersonal vid testmuseerna och vid andra professionella museer, anställda vid Förbundet Finlands Svenska Synskadade r.f. samt testpersonerna har fått ta del av och kommentera olika versioner av handboken. Materialet har alltså blivit granskat ur flera olika perspektiv, vilket har bidragit till att stärka tillförlitligheten i handboken.

Den litteratur som använts inom arbetet består till stor del av ny forskning inom ämnen som syntolkning och taktila upplevelser på museer. Tillgänglighet på museer för personer med synnedsättning är ännu inte ett särskilt stort forskningsfält, men det har ändå varit

möjligt att använda sig av nyare, referentgranskad litteratur i arbetet. Litteratursökningen har kompletterats med material från synskadeorganisationerna, vilka tillhandahåller material som är baserat på såväl forskning inom området som på långvarig praktisk erfarenhet av att arbeta med frågor som rör tillgänglighet.

I en kvalitativ studie kan validiteten ökas genom triangulering, som i det här sammanhanget betyder att man använder sig av flera olika typer av datakällor och datainsamlingsmetoder (Patel & Davidson, 2019, s. 135). För det här examensarbetets del innebär det att såväl litteratur, kommentarer och utlåtanden av sakkunniga som testrundor bestående av både observation och intervjuer har genomförts. Dessutom har båda författarna närvarat vid alla testrundor utom en, vilket innebär möjligheter att jämföra observationerna sinsemellan. Materialet har alltså belysts från ett antal olika synvinklar, vilket ökar validiteten.

Det här arbetet baserar sig till en viss del på de deltagande personernas egna preferenser och åsikter. I handboken tas metoder upp som för en del testpersoner haft stor betydelse och för andra varit oviktiga. Individuella uppfattningar och åsikter innebär att det sällan är möjligt att skapa lösningar som passar för alla. Därför presenteras olika tillgänglighetsåtgärder och tips i handboken för att täcka så många behov som möjligt.

9 Forskningsetik

Författarna följer de etiska principerna för humanforskning som innebär respekt för informanternas människovärde och självbestämmanderätt. Forskningen har gjorts noggrant, omsorgsfullt och med hederlighet enligt god vetenskaplig praxis. Hänvisningar till tidigare forskningsresultat och andra källor samt redovisningar för hur data har samlats in, hanterats och analyserats har gjorts korrekt och i enlighet med gällande lagstiftning och rekommendationer. (Forskningsetiska delegationen (TENK), 2023).

När man gör en undersökning där människor ingår bör man ta i beaktande följande etiska aspekter: frivilligt deltagande som grundar sig på informerat samtycke, att återge data korrekt, att följa den rådande nationella lagstiftningen och att skydda deltagarnas intresse och privatliv för att undvika fysisk, psykisk och personlig skada. Man bör göra större ansträngningar för att skydda privatlivet om den information som samlas in är av känslig

natur och sker i privat sfär än om undersökningen utförs i offentliga sammanhang. (Jacobsen, 2012, ss. 32–37; Denscombe, 2018, ss. 438–439).

I detta examensarbete består urvalet av personer med synnedsättning. I forskning som berör personer med nedsatt funktionsförmåga följs samma etiska principer som för humanforskning överlag. I Forskningsetiska delegationens anvisningar (2019) handlar punkt 3.4 om när en person med funktionsnedsättning är föremål för forskning. I sådana fall när en person definieras som handikappad på grund av mental störning eller intellektuell utvecklingsstörning kan en nära anhörig, en närstående person eller en laglig företrädare underteckna samtycket. En synnedsättning, hörselskada eller hög ålder är däremot inte en sådan funktionsnedsättning som påverkar vare sig självbestämmanderätten eller rätten att besluta om deltagande i forskning. (Forskningsetiska delegationen, 2019, s. 11).

Studien utförs i offentliga sammanhang, alltså i två olika museer och det föreligger inget behov av forskningstillstånd eller etisk förhandsbedömning. Däremot har en skriftlig samtyckesblankett sammanställts och fyllts i och undertecknats av samtliga som intervjuats. Informanterna har fått ta del av arbetets syfte, upplägg och praktiska genomförande, samt informerats om hur de insamlade uppgifterna bearbetas, behandlas, förvaras och makuleras efter att forskningen är slutförd. De har informerats om att deltagandet är frivilligt och kan avbrytas när som helst utan att de behöver ange någon orsak. Lika enkelt som de har gett sitt samtycke kan de annullera det. Forskarna förhåller sig respektfullt till deltagarnas självbestämmanderätt och följer föreskrivna förhållningsregler, lagstiftning och god forskningsetik samt tar personligen ansvar för sina handlingar under forskningens genomförande. (Kristensson, 2014, ss. 50–52; Denscombe, 2018, ss. 437–446; Forskningsetiska delegationen, 2019, ss. 9–10).

Eftersom museerna inte är examensarbetets uppdragsgivare, utan har kontaktats av författarna för det här ändamålet, har också museerna anonymiserats. Den som är lite bevandrad i det österbottniska museifältet kan säkert räkna ut vilka museer det rör sig om, men eftersom arbetet skulle utmytna i en allmän handbok för museer, ansågs det inte vara relevant att lyfta fram de enskilda museerna i arbetet.

10 Utvärdering och diskussion

Syftet med det här funktionella examensarbetet har varit att utveckla metoder för att förbättra tillgängligheten på museer för personer med synnedsättning. Utvecklingsarbetet utgick från följande frågeställningar:

- *Hur kan tillgängligheten på museer förbättras för personer med synnedsättning?*
- *Vilka åtgärder kan genomföras för att öka tillgängligheten?*
- *Hur kan resultaten spridas till andra museer?*

Den första frågeställningen undersöktes och besvarades genom att läsa litteratur om tillgänglighet i allmänhet och tillgänglighet på museer i synnerhet. Syftet med litteraturstudierna var att skapa en vetenskaplig grund att stå på i det konkreta arbetet. Kontakterna till två museer i huvudstadsregionen som arbetat med tillgänglighetsfrågor bidrog också till datainsamlingen.

Den andra frågeställningen innebar ett konkret arbete i fält och testande av olika sätt att öka tillgängligheten på de båda pilotmuseerna. På varje museum genomfördes tre testrundor eller loopar, och mellan varje testrunda uppdaterades kunskaperna och materialet diskuterades med museipersonalen. De åtgärder som genomfördes vid museerna dokumenterades och utvärderades.

Eftersom det här är ett funktionellt arbete var utgångspunkten från början att arbetet skulle resultera i en konkret produkt. Det blev i ett tidigt skede klart att produkten skulle bli en handbok som skulle tillgängliggöras digitalt. Det här blev således svaret på den tredje frågeställningen, nämligen hur resultaten ska kunna spridas till andra museer. Handboken kan laddas ner och användas fritt av andra museer och kulturinstanser från www.fss.fi. Eftersom olika museer har olika förutsättningar och utmaningar när det gäller tillgängligheten innehåller handboken tips, riktgivande förslag och idéer som kan användas som inspiration för personalen att hitta lösningar i det egna museet.

Huvudmetoden för arbetet var servicedesign med idéer och inspiration från start up modellen (Ries, 2018) och samskapande metoder som komplement i utvecklandet av handboken. I utvecklingsprocessen kom detta till uttryck genom den nulägeskartläggning som utfördes vid de båda pilotmuseerna för att identifiera vilka åtgärder som behöver vidtas för att förbättra tillgängligheten. I enlighet med start up modellen testades en del

innovativa idéer som utmynnade i en prototyp av handboken, som i sin tur har testats och utvärderats. Genom att mäta och ta lärdom av responsen från testgrupperna och museipersonalen har handboken utvecklats och ytterligare förbättrats under tre testloopar.

Samskapande har också spelat en viktig roll i utvecklingsprocessen. Samskapande är ett sätt att placera brukarna i centrum för det utvecklingsarbete som görs och att ta dem med i beslutsprocessen (Kauppinen m.fl., 2020). För det här arbetets del innebär samskapande att museipersonal, personer med synnedsättning och författarna deltagit i alla steg av utvecklingsprocessen – från den första testrundan till de sista korrekturläsningarna av manuskriptet för handboken. All information som erhållits genom samskapande som metod har bidragit till att berika innehållet i handboken och göra det mer mångfacetterat. Många av de tips som finns i handboken härstammar från uttalanden som gjorts under testrundorna. Det här ger det färdiga materialet större trovärdighet genom att det erbjuder gott om konkreta tips och förslag.

Utvecklingsprocessen och arbetet med handboken höll i stort sett den tidtabell som sattes upp i början av projektet. Andra testrundan på ett av museerna blev lite försenad på grund av att den person som hade ansvar för arbetet insjuknade. Samtidigt visar detta på sårbarheten i att låta en person ha hela ansvaret för och alla kunskaper inom ett område som tillgänglighet. I det här fallet löstes problemet ganska lätt då andra ur personalen engagerade sig i arbetet och då sjukskrivningen blev kortvarig. Bekräftelse för att det här kan vara ett problem erhöles också i en diskussion med en representant för ett större museum. Där konstaterades att ifall den person som arbetat med tillgänglighetsfrågor försvinner ur bilden, så kan det vara att arbetet helt upphör eller minskar betydligt. Det kan till och med vara så att det finns mycket bra material som inte längre används för att ingen känner till det eller är bekant med hur det kan användas. (Diskussion med Erica Othman 31.3.2023). I det avseendet fyller handboken en viktig funktion i och med att museipersonal i handboken snabbt hittar information om olika tillgänglighetsaspekter. Naturligtvis ligger lösningen inte i en relativt kortfattad handbok. Den ska framför allt ses som ett komplement till museernas pågående arbete med att utveckla och förbättra tillgängligheten för alla.

Handboken lyfter i första hand fram relativt enkla och förmånliga metoder att förbättra tillgängligheten. Men man bör ha i åtanke att också personalresurser kostar. På många museer är det framför allt tidsbrist som gör att man har svårt att hinna med det utvecklingsarbete som krävs för att göra en genomtänkt förbättring av tillgängligheten. Dessutom kostar tjänster som exempelvis översättning av material till olika språk och inspelning en hel del, vilket kanske innebär att man satsar på tillgänglighet när det gäller basutställningarna och inte gör så stora insatser för de tillfälliga utställningarna. Ett undantag var utställningen *Mjukis* vid Helsingfors stads konstmuseum (HAM) där man i testsyfte hade gjort en syntolkad audioguide för en mera kortvarig utställning. Resurser för att göra detta för alla tillfälliga utställningar finns sannolikt inte. (Diskussion med Aino Mäntyvaara, 31.3.2023).

Ovanstående är ett problem om man siktar mot fullständig tillgänglighet för alla. Även om tillgängligheten förbättras är det få museer där man som blind kan göra hela besöket på egen hand. Det är så gott som praktiskt omöjligt att hantera audioguiden, och att hitta de digitala skärmarna för att med hjälp av mobiltelefonens app läsa informationen på skärmen. Eftersom museerna måste balansera många behov mot begränsade resurser, är det mer realistiska alternativet förmodligen att man siktar på så mycket tillgänglighet som möjligt för så många som möjligt, samt att man ser tillgängligheten som en ständigt pågående process och inte något som man "gör" och som sedan är färdigt en gång för alla.

Under arbetets gång har det vid upprepade tillfällen framkommit att syntolkning och upplevelser med andra sinnen är i nyckelposition när det gäller tillgänglighet på museer. Författarna är medvetna om att detta kunde ha getts mera utrymme i handboken. Samtidigt har målsättningen varit att göra handboken så omfattande som möjligt utan att för den skull göra den alltför lång. Museipersonalens respons på handboken visar att de tidigare saknat samlad och kortfattad information i dessa frågor och att all information underlättar för dem. Handboken kan användas som en manual där man letar reda på de fakta man för tillfället behöver.

Ett kapitel som fick förhållandevis lite utrymme i handboken är informationen om upplevelser med andra sinnen. Delvis beror detta på att syntolkningen sågs som den viktigaste metoden för att öka tillgängligheten. En annan orsak är att museernas fokus låg på att utveckla syntolkade guidningar. Upplevelser med andra sinnen testades också på

bägge museerna, men i mindre utsträckning. Studien gjordes under vårvintern när verksamheten är betydligt mindre och tillgängligheten sämre på friluftsmuseet. Hade studien genomförts under en varmare årstid hade förutsättningarna för att testa upplevelser med andra sinnen sannolikt varit bättre. Likväl finns det ändå möjligheter att vidareutveckla upplevelser som tar i beaktande känsel-, hörsel- och doftsinnena. Den teoretiska forskningen och den praktiska tillämpningen av det här är ännu i barnskorna, som redan konstaterats i kapitel 7.

Den uppmärksamma läsaren noterar kanske att smaksinnet inte nämnts. Orsaken till att smaken bortlämnats ur både litteraturgenomgången och i handboken är att det helt enkelt inte hittats bra forskning som lyfter fram smakens betydelse för museiupplevelsen. Möjligen är det här ett outforskat område beroende på att matvaror sällan passar in i utställningsutrymmen.

Men det finns undantag – vid det friluftsmuseum som deltagit i undersökningen används traditionell mat ibland som en del av museiupplevelsen, ofta tillsammans med barngrupper. Man kan till exempel baka bröd och kärna smör tillsammans med gruppen. I det här fallet blir smakupplevelsen en naturligt integrerad del av museibesöket. Tyvärr fanns det inte möjlighet att testa denna upplevelse inom ramen för det här projektet, så här finns alltså möjligheter till fortsatt forskning kring ämnet.

En guidning med syntolkning och taktila upplevelser ger en djupare dimension och underlättar även för andra målgrupper än personer med synnedsättning. Till exempel kan äldre personer ha svårt att hänga med om det går för snabbt och personer med inlärningssvårigheter lär sig lättare när de får information via flera sinnen. Den som har kognitiva problem får via syntolkningen hjälp att fokusera på relevant information. (Holsanova m.fl., 2016, s. 69; Eardly m.fl., 2022, ss. 160–162). Eardly m.fl. kallar det här för *tillgänglighetsspektret*, det vill säga en insikt om att alla har nytta av ökad tillgänglighet i olika situationer (Eardley m.fl., 2022, ss. 160–162). Under arbetet med det här projektet har det blivit tydligt att ökad tillgänglighet för personer med nedsatt syn också betyder ökad tillgänglighet för alla. Mycket av det som har presenterats i det här examensarbetet och i handboken är saker som inte gagnar enbart personer med synnedsättning utan också gör museiupplevelsen rikare för dem som ser.

Syntolkning är ett relativt nytt begrepp och det finns utrymme för fortsatt forskning i ämnet. Likaså är arbetet med att förbättra tillgängligheten i museer för personer med synnedsättning en pågående process som kan och ständigt bör utvecklas. I den rapport om syntolkning som skrivits av Hirvonen och Saari (2021) betonades den geografiskt ojämlika tillgången till utbildade syntolkare. Även om en handbok givetvis inte kan fungera som en ersättning för en syntolkningsutbildning, kan den kanske inspirera museipersonal att börja tänka i nya banor och eventuellt intressera sig för vidare fortbildning. Ett stort steg i rätt riktning skulle vara att kulturinstitutioner själva började utbilda sin personal i syntolkning, i stället för att hyra in syntolkare enbart vid vissa tillfällen. En syntolkningskunnig personal skulle vara en stor förbättring av tillgängligheten.

Under arbetsprocessens gång har olika tillgänglighetsåtgärder testats, utvärderats och utvecklats för att nå ett så välfungerande resultat som möjligt. De olika åtgärderna samverkar, stöder och kompletterar varandra så att de tillsammans bildar en helhet som ökar tillgängligheten, även om vissa åtgärder har varit viktigare och haft större betydelse när det gäller tillgängligheten på museer för personer med nedsatt syn.

Ett varmt tack riktas till alla dem som på olika sätt ställt upp och hjälpt till i utvecklingen av handboken och utformandet av examensarbetet. Museipersonal och testpersoner som bidragit med praktisk kunskap, sakkunniga som intervjuats, korrekturläst och gett respons på arbetet, våra handledare som gett vägledning samt familjemedlemmar och vänner som läst och kommenterat texter. Tack även till Förbundet Finlands Svenska Synskadade/Nya fonden som finansierat den grafiska utformningen av handboken.

11 Källförteckning

1177. (u.d.). *Vårdguiden 1177*. Hämtat från <https://www.1177.se/sjukdomar--besvar/ogon-oron-nasa-och-hals/> den 7 3 2023
- Aaltonen, A. (2007). *Tietopaketti kuvailutulkkauksesta. Perustiedot kuvailutulkatun esityksen järjestämiseen*. Helsingfors: Kulttuurilla kaikille -palvelu.
- ADLAB PRO. (u.d.). *Intellectual outputs*. Hämtat från <https://www.adlabpro.eu/intellectual-outputs/> den 26 2 2023
- Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Chamonikolaou, S., & Kanari, C. (2016). Museums and people with visual disability: an exploration and implementation through an Erasmus+ project . *Proceedings of EDULEARN16 Conference 4th-6th July 2016*. Barcelona, Spain.
- Aviris. (u.d.). Hämtat från <https://www.aviris.fi/?s=orcam> den 17 4 2023
- Be My Eyes: Hur du använder appen* (2022). [Film]. Hämtat från <https://fss.fi/aktuellt/anvandarmanual-appen-bemyeyes> den 15 2 2023
- Bell, J., & Waters, S. (2016). *Introduktion till forskningsmetodik* (5:e uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Burlingame, K.;. (2022). High tech or high touch? Heritage encounters and the power of presence. *International Journal of Heritage Studies*, 28, 11-12, 1228-1241. doi:<https://doi.org/10.1080/13527258.2022.2138504>
- Co-creation*. (u.d.). Hämtat från Wikipedia: <https://en.wikipedia.org/wiki/Co-creation> den 06 03 2023
- Denscombe, M. (2018). *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Diskrimineringslag 1325/2014. (2014). Hämtat från <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2014/20141325>
- Eardley, A. F. Thompson, H. Fineman A., Hutchinson, R., Bywood, L. & Cock, M. (2022). Devisualizing the Museum: From Access to Inclusion. *Journal of Museum Education*, 47. doi:<https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2077067>
- Engblom, J., Jantunen, V., Ketonen, E., Montonen, E., Mäntyjärvi, S., Piuva, S., . . . Ågrén, M. (2021). Serviceguide för synskadade 2021. Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf.
- Finholm, S. (2022). *När synen sviker*. Norra Österbottens Svenska Synskadade r.f.
- Finlands FN-förbund. (2015). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och dess fakultativa protokoll*. Finlands FN-förbund. Hämtat från https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_sv_net.pdf den 22 1 2023

- Forskningsetiska delegationen (TENK). (2023). *God vetenskaplig praxis*. Hämtat från <https://tenk.fi/sv/forskningsfusk/god-vetenskaplig-praxis-gvp> den 20 4 2023
- Forskningsetiska delegationen. (2019). *Forskningsetiska delegationens anvisningar 2019. Etiska principer för humanforskning och etikprovning inom humanvetenskaperna i Finland*. Forskningsetiska delegationens publikationer 3/2019. Hämtat från https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Etikprovning_inom_humanvetenskaperna_2020.pdf
- Fpa. (u.d.). *EU:s funktionshinderkort*. Hämtat från <https://www.kela.fi/funktionshinderkort> den 15 2 2023
- Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a. (u.d.). *Leva med synnedsättning*. Hämtat från <https://www.fss.fi/leva-med-synnedsattning> den 15 2 2023
- Förbundet Finlands Svenska Synskadade, b. (u.d.). *Tjänster och verksamhet*. Hämtat från <https://fss.fi/tjanster-och-verksamhet> den 10 3 2023
- Hirvonen, M. & Saari, B. (2021). *Kuvailutulkkauksen tila Suomessa -selvitystyö. Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry.*
- Hirvonen, M., & Saari, B. (2022). Scripted or spontaneous? Two approaches to audio describing visual art in museums. *Perspectives. Studies in Translation Theory and Practice*. doi:10.1080/0907676X.2022.2046816
- Holsanova, J., Wadensjö, C. & Andrén, M. (2016). *Syntolkning. Forskning och praktik*. Lund University Cognitive Studies nr 166 / MTM:s rapportserie nr 4.
- Hyvärinen, L. (u.d.). *LEA-Tests*. Hämtat från https://cms.nkl.fi/sites/default/files/2022-05/N%C3%A4rsyntest.pdf?_ga=2.215281687.1478176821.1677736648-1512062079.1632116682 den 2 3 2023
- Hänninen, Riikka. (2021). Petri Poikolainen gör sitt livs roll i briljant thriller. (H. Wallin, Red.) *Synvinkeln*, 7.
- ICOM. (2022). *Museum Definition*. Hämtat från <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> den 11 2 2023
- Institutet för hälsa och välfärd. (2022). *Handbok om funktionshinderservice*. Hämtat från <https://thl.fi/sv/web/handbok-om-funktionshinderservice/funktionshinder-i-samhället/tillganglighet> den 29 1 2023
- Jacobsen, D. (2012). *Förståelse, beskrivning och förklaring. Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Kauppinen, S., Kesäniemi, E., Luojus, S., Lange, P., & Lönn, N. (2020). *Tarpeesta ratkaisuksi. Yhteiskehittämisen opas sosiaali- ja terveydenhuollossa*. Helsingfors: Forum Virium Helsinki och Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Kostamo, P., Airaksinen, T., & Vilka, H. (2022). *Kirjoita itsesi asiantuntijaksi. Opas toiminnalliseen oppinäytetyöhön*. Helsingfors: Art House Oy.

- Kristensson, J. (2014). *Handbok i uppsatsskrivande och forskningsmetodik för studenter inom hälso- och vårdvetenskap*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kultur för alla. (2021). *Checklista gällande tillgänglighet och mångfald i muséer*. Hämtat från https://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/checklistor/Checklista_gallande_tillganglighet_och_mangfald_i_museer.pdf den 22 2 2023
- Kultur för alla. (u.d.). *Kultur för alla*. Hämtat från <https://www.kulttuuriakaikille.fi/> den 29 1 2023
- Lag om tillhandahållande av digitala tjänster 306/2019. (2019). Hämtat från <https://www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2019/20190306> den 17 4 2023
- Lahtinen, R., Palmer, R., & Lahtinen, M. (2009). *Aisti kuvailu*. Helsinki: Art-Print oy.
- Larsson, F. (2016). Om riktlinjer för syntolkningsområdet. i J. W. Holsanova, *Syntolkning. Forskning och praktik*. Lund: Lund University Cognitive Studies nr 166 / MTM:s rapportserie nr 4.
- Ledsagning - så gör du* (u.d.). [Film]. Hämtat från <https://www.youtube.com/watch?v=HYgbu8AhOL8>
- Lindfors, B. (2021). Appen Seeing AI - bästa som hänt sedan skivat bröd. (H. Wallin, Red.) *Synvinkel 8/2021*.
- Löfman, G. (2019). *Mer än att se*. Vasa: Labyrinth Books Ab.
- Löfman, G. (2022). *Vi syns och ses! Förbundet Finlands Svenska Synskadade r.f. 1946-2021*. Vasa: Labyrinth Books Ab.
- Nationalmuseum. (u.d.). *Besöka museet med en elevgrupp*. Hämtat från <https://www.kansallismuseo.fi/sv/kansallismuseo/oppiminen/ryhman-kanssa-museoon> den 5 3 2023
- Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry. (u.d.). *Näkövammaisten kulttuuripalvelu*. Hämtat från <https://www.kulttuuripalvelu.fi/fi> den 29 1 2023
- Näkövammaisten liitto, a. (u.d.). *Opasteet, kohokyltit ja kohokartat*. Hämtat från <https://nkl.fi/fi/opasteet-kohokyltit-ja-kohokartat> den 9 4 2023
- Näkövammaisten liitto, b. (u.d.). *Saavutettavuus ja esteettömyys*. Hämtat från <https://nkl.fi/fi/saavutettavuus-ja-esteettomyys> den 15 2 2023
- Näkövammarekisteri. (u.d.). *Närsynttest 2022*. Hämtat från https://cms.nkl.fi/sites/default/files/2022-05/N%C3%A4rsyntest.pdf?_ga=2.215281687.1478176821.1677736648-1512062079.1632116682 den 2 3 2023
- Orcam. (u.d.). *Orcam*. Hämtat från <https://www.orcam.com/en-us/orcam-myeye> den 9 4 2023
- Patel, R., & Davidson, B. (2019). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

- Perego, E. (2018). Into the language of museum audio descriptions: a corpus-based study. *Perspectives. Studies in Translation Theory and Practice*. doi:10.1080/0907676X.2018.1544648
- Pöyry-Lassila, P. (2017). Palveluiden yhteiskehittäminen ja yhteistuottaminen. i S. Pohjonen, & M. Noso, *Kansalainen keskiöön! Näkökulmia sote-uudistukseen*. (ss. 25-31). Kunnallisalan kehittämissäätiön julkaisu 2.
- Rantanen, M. (2016). *Tunnelmamuotoilu*. Helsingfors: Talentum Pro.
- Regionförvaltningsverket. (u.d.). *WCAG 2.1 Kraven i lagen*. Hämtat från <https://www.tillganglighetskrav.fi/lagar-och-standarder/wcag-2-1/> den 13 2023
- Ries, E. (2018). *Startup-modellen*. Stockholm: Volante.
- Saarelainen, A. (2019). *Muotoilua meillekin! Muotoilu- ja brändiopas yrittäjille*. Painopalvelut Yliveto.
- Synskadades Riksförbund, a. (u.d.). *Hur bemöter man en synskadad?* Hämtat från <http://www.srfstockholmgotland.se/Tips-for-seende/Hur-bemoter-man-en-synskadad/#:~:text=Hur%20bem%C3%B6ter%20man%20en%20synskadad%3F%201%20Sv%C3%A5rt%20att,3%20N%C3%A4r%20du%20ser%20en%20vit%20k%C3%A4pp%20den%2018%201%202023>
- Synskadades riksförbund, b. (u.d.). *Fysisk miljö*. Hämtat från <https://www.srf.nu/det-har-vill-vi/aktuella-fragor/fragor-vi-driver/fysisk-miljo> den 15 2 2023
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, THL. (u.d.). *Vammaispalvelujen käsikirja*. Hämtat från <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/vammaisuus-yhteiskunnassa/esteettomyys-ja-saavutettavuus#:~:text=Esteett%C3%B6myys%20ja%20saavutettavuus%20ovat%20t%C3%A4rkeit%C3%A4%20edellytyksi%C3%A4%20sille%2C%20ett%C3%A4,voivat%20el%C3%A4%20its%20den%2015%202%202023>
- Tips om tillgänglighet. (u.d.). *Tips om tillgänglighet*. Hämtat från <https://tillgangligt.fi/> den 29 1 2023
- Tolkkinen, L. (2022). *Näkövammarekisterin vuosikirja 2021*. Helsingfors: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos & Näkövammaisten liitto ry.
- Vammaiskortti. (u.d.). *Vad är Funktionshinderkortet?* Hämtat från <https://vammaiskortti.fi/sv/fronstsida/> den 15 2 2023
- Vaz, R., Odete Fernandes, P., & Rocha Veiga, A. C. (2018). Designing an Interactive Exhibitor for Assisting Blind and Visually Impaired Visitors in Tactile Exploration of Original Museum Pieces. *Procedia Computer Science*, 138, 561–570.
- Verbala kartor*. (u.d.). Hämtat från <https://www.sanakartat.fi/sv/> den 15 2 2023
- Verbeek, C., Leemans, I., & Fleming, B. (2022). How can scents enhance the impact of guided museum tours? *The Senses and Society*, 17(3), 315-342. doi:10.1080/17458927.2022.2142012
- Vilkka, H., & Airaksinen, T. (2003). *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Helsingfors: Tammi.

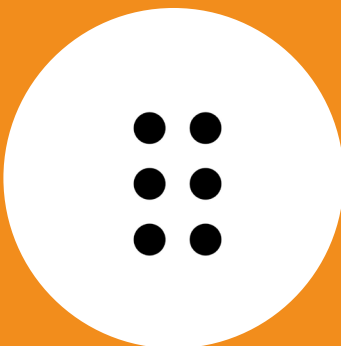
Wang, S. (2020). Museum as a Sensory Space: A Discussion of Communication Effect of Multi-Senses in Taizhou Museum. *Sustainability*, 12. doi:10.3390/su12073061

World Blind Union. (u.d.). Hämtat från <https://worldblindunion.org/> den 2 3 2023

World Health Organization. (u.d.). *Blindness and vision impairment*. Hämtat från <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment> den 26 2 2023

Wärnestål, P. (2021). *Design av AI-drivna tjänster*. Lund: Studentlitteratur.

Åbo. (u.d.). *Brukssamlingen*. Hämtat från <https://www.turku.fi/sv/kultur-och-motion/museum/samlingarna/brukssamlingen> den 5 3 2023



Med andra ögon

Tips för ökad tillgänglighet på museer för personer med synnedsättning

ANN-SOFIE GRANKULLA & EVA-MARIE BACKNÄS

Innehåll

- 3 **Så gör du museet tillgängligt**
- 4 **Förberedelser inför besöket**
- 5 Tillgängliga webbplatser
- 6 Verbala kartor
- 7 Tillgänglighetssymboler
- 8 Mobilapplikationer
- 9 Kort för funktionsnedsättningar
- 10 **Tillgängligheten i museet**
- 11 Bemötande
- 13 Ledsagning
- 15 Syntolkning
- 17 Upplevelser med andra sinnen
- 18 Hjälpmedel och tekniska lösningar
- 20 Fysisk tillgänglighet
- 23 **Kontaktuppgifter**
- 24 **Källförteckning**



Foto: Pixabay

- I den här handboken hittar du konkreta tips och råd för hur museer kan förbättra tillgängligheten för personer med synnedsättning. Med små insatser och resurser går det att åstadkomma en hel del förbättringar. Det är också bra att komma ihåg att målgruppen är mycket större än man tror. Det finns många personer som har problem med synen, men som inte har en officiell diagnos. Anpassningar som gynnar personer med synnedsättning är också till nytta för många andra. Tanken är att hjälpa dig att med "andra ögon" hitta lösningar som fungerar bäst just på ditt museum. En lyckad lösning beaktar både tillgängligheten och bevarar museets personliga stil och tidstypiska atmosfär.

Handboken är ett resultat av ett examensarbete med samma tema. Arbetet har gjorts i samarbete med två olika museer och ett antal personer med nedsatt syn. Stort tack till alla som hjälpt till, ställt upp och tagit er tid att testa innehållet.

Handboken är gratis och kan laddas ner från www.fss.fi och blir förhoppningsvis ett verktyg som används flitigt och som inspirerar till att hitta nya lösningar.

Ann-Sofie Grankulla & Eva-Marie Backnäs

Så gör du museet tillgängligt

"Arbetet med att förbättra tillgängligheten är en fortgående process som kan och ständigt bör utvecklas."



Förberedelser inför besöket

Museipersonal kan förbereda både sig själva och museet för att ta emot personer med synnedsättning genom att vidta åtgärder som förbättrar tillgängligheten både digitalt och fysiskt.

En person med nedsatt syn som vill besöka ett museum kan förbereda sig genom att läsa om museet på webben eller lyssna på en verbal karta. På så sätt får besökaren en uppfattning om hur utställningsutrymmet ser ut och besöket underlättas märkbart.



Foto: Pixabay

Tillgängliga webbplatser

För att en person med synnedsättning ska kunna ta del av en webbplats behöver den gå att läsa med hjälpmedelsprogram, till exempel en skärmläsare eller ett förstoringsprogram. Skärmläsaren förmedlar webbplatsens innehåll till användaren via en talsyntes eller punktskriftdisplay. Ett förstoringsprogram förstorar webbplatsens innehåll och text till läsbar storlek för användaren. Fontstorlek, olika färgkontraster och bildbeskrivningar – det vill säga alternativa texter, alt-texter – gör att tillgängligheten förbättras. Webbtillgängligheten bedöms enligt WCAG 2.1-kriterierna.

Tips

för att förbättra tillgängligheten på webbplatser

- Om det finns bilder på webbplatsen, undvik att skriva text ovanpå bilderna. Skriv alt-texter till bilderna och fokusera på det väsentliga i bildbeskrivningen.
- Om det finns en kort film på webbplatsen kan innehållet syntolkas eller ha en ljudbeskrivning, alltså en speakerröst som läser upp huvudbudskapet.
- Använd en font med jämntjocka bokstäver, till exempel Arial, Helvetica Medium eller Verdana samt tydliga kontraster. Undvik kursiverad text.
- Objekt på webbplatsen ska kunna aktiveras via tangentbordet, till exempel kryssrutor för att godkänna olika villkor.
- Stödlinjer underlättar orienteringen i olika formulär.
- Undvik att använda robotfilter (CAPTCHA).
- Webbplatsen behöver fungera på olika skärmar, även i en mobiltelefon.
- Låt en utomstående expert testa om webbplatsen är tillgänglig.
- Kom ihåg att berätta på er webbplats vad ni gjort för att förbättra tillgängligheten.

Verbala kartor

En verbal karta (ordkarta eller ljudkarta) görs genom att beskriva en byggnad eller plats och hur man tar sig dit. När du ska göra en verbal karta är det bra att först fundera på vilka saker som är väsentliga och viktiga att nämna med tanke på personer med synnedsättning. Bekanta dig gärna med färdiga verbala kartor för liknande byggnader och ha dem som modell.

När du gjort din verbala karta kan du registrera dig i databasen på www.sanakartat.fi. Välj ett användarnamn, ett lösenord och den kommun i vilken byggnaden finns och ladda upp textfilen. Databasen är en webbplats som är byggd i Wordpress. Den är enkel att använda och fungerar både på finska och svenska. Vem som helst kan ladda upp kartor till databasen. Kom även ihåg att ladda upp den verbala kartan på museets egen webbplats.

Tips för hur du gör en verbal karta

- Börja med att bekanta dig med gångrutten som leder till byggnaden.
- Skriv vid vilken gata byggnaden finns, berätta om och var det finns övergångsställen, följ sedan en logisk ordningsföljd med var ingång och dörrklocka finns. Nämn eventuella trappor och huruvida de går upp eller ner. Nämn också ifall byggnaden har hiss. Berätta om olika hinder som kan finnas i byggnaden.
- Använd tydliga och enkla uttryck som höger och vänster, eller till exempel i vilket väderstreck (norr, väster, söder, öster) ingången finns.
- Använd en urtavla för att beskriva ett utrymme. Till exempel: "När du kommer in i hallen finns biljettluckan vid klockan 10, klädhyllan vid 12 och toaletterna vid 15".
- Nämn landmärken som ljud eller dofter, till exempel om det finns en surrande fläkt nära ingången eller en grillkiosk i gathörnet där man svänger in mot byggnaden.

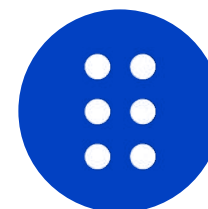
Tillgänglighetssymboler

På webbplatsen **Kultur för alla** finns en symbolbank som tagits fram i samarbete med projektet Helsingfors för alla. Symbolbanken innehåller både bildsymboler med anknytning till tillgänglighet och förklaringar. Materialet i symbolbanken får användas fritt för icke kommersiella syften.

Symboler som är bra att känna till



Audioguide



Punktskrift



Storstil



Ledarhund



Service för synskadade *



Syntolkat



Lyssningsfunktion



Museum

* Symbolen kan användas på flera sätt, till exempel för att ange att ett museiföremål får vidröras eller för att visa ledstråk.

Mobilapplikationer

En person med synnedsättning kan med hjälp av en applikation på mobiltelefonen läsa information på skyltar vid olika utställningsföremål. Placera gärna skyltar och utställningstexter så att de är lätta att få syn på. Kom ihåg att mobilappar inte fungerar om utställningstexten finns inne i en vitrin. Med tanke på tillgängligheten är det alltså bättre att texter finns på utsidan av en glasmonter och att de är placerade så att de är lätta att skanna med en telefon.

Exempel på applikationer som används av personer med synnedsättning



Seeing AI

En tillgänglig kamera-app. När man riktar mobiltelefonens kamera mot det föremål man vill "se på" kan appen läsa upp text. Den känner igen färger och sedlar samt olika produkter genom att skanna streckkoden. Den kan även beskriva omgivningen och personer.



Be My Eyes

Fungerar så att personen med synnedsättning via ett videosamtal ringer upp en volontär och riktar telefonens kamera mot det man vill få beskrivet. Volontären berättar vad som syns på skärmen.



Magnifying Glass

En applikation som via telefonens kamera gör att telefonskärmen fungerar som ett förstoringsglas.

Synskadekort, EU:s funktionshinderkort och ledarhundskort

Det är bra att känna till olika kort som en person med nedsatt syn kan uppvisa i samband med museibesök. Näkövammaisten liitto beviljar synskadekort till personer med minst 50 procents synskada. På kortet finns innehavarens namn, födelsetid, invaliditetsgrad och synskadeklass. Kortet berättigar till rabatter bland annat på museer, teatrar, tåg, flyg och i kollektivtrafiken.

EU:s funktionshinderkort är ett avgiftsbelagt kort för personer med funktionsnedsättning i Finland och EU. Kortet gäller i tio år och beviljas av FPA. Ett funktionshinderkort som är märkt med ett A är ett bevis på innehavarens behov av assistans och då kan ledsagaren beviljas gratis inträde på vissa museer, kulturevenemang och resor. Personen med synnedsättning ska inte vara tvungen att betala dubbelt.

En ledarhund får följa med sin användare i princip överallt, till exempel på museibesök, till matserveringar och på resor med allmänna färdmedel. Ledarhundskortet bestyrker rätten att ha sin ledarhund med sig.

Bilder: NKL, FPA och Ledarhundsföreningen



Synskadekort



EU:s funktionshinderkort



Ledarhundskort

Tillgänglighet i museet

När en person med synnedsättning besöker ett museum finns det många olika faktorer som kan förbättra tillgängligheten och även göra kulturupplevelsen mera givande och lärorik för besökaren.

Personalens kunskaper om bemötande, syntolkning och hur man kan förbättra den fysiska tillgängligheten har stor betydelse för ett lyckat besök.



Foto: Pixabay

Bemötande

Personalens bemötande är en viktig del av tillgängligheten. Genom att ha en öppen attityd och skaffa dig kunskaper om synnedsättningar via olika utbildnings-, skolnings- och övningstillfällen kan du i personalen ge personer med synnedsättning den service de behöver och kan förvänta sig. De vill liksom andra bli bemötta med vänlighet och respekt, och alla har olika individuella önskningar och hjälpbehov.

För att få en uppfattning om hur olika synskador eller ögonsjukdomar upplevs kan du besöka synskadeorganisationernas webbplatser, där det finns bilder som illustrerar olika typer av synnedsättningar.

Synskademärket

finns bland annat som metallknapp, tygmärke och klistermärke



Tänk

på detta när du träffar personer med synnedsättning

- Vit käpp, ledarhund och synskademärket är tecken på synnedsättning.
- Tänk på att ge dig tillkänna och säga vem du är – en person med synnedsättning ser inte om du nickar eller vinkar med handen. Det kan vara tråkigt att vid upprepade tillfällen behöva gissa vem man träffar.
- Tilltala personen med synnedsättning vid namn, ifall namnet är känt. Då framgår det vem som talar och vem som tilltals.
- Tänk på att tala direkt till en person med synnedsättning även om en seende ledsagare är med. För en person med nedsatt syn kan det upplevas som förnedrande om du i stället vänder dig till ledsagaren.
- Informera besökare med synnedsättning om att du hör till museets personal och fråga om de behöver hjälp.
- Säg till om du lämnar rummet, det känns genant för den som inte ser att tala med någon som redan gått därifrån.
- Om du vid betalning ger växelpengar tillbaka, ska du först ge slantar och sedan sedlar.
- Lämna inte skor, väskor eller andra föremål som man kan snava över mitt på golvet. Undvik också halvöppna dörrar, eftersom man kan gå rakt i dörren när man inte ser.
- Om en person som använder vit käpp har lagt den ifrån sig får du inte flytta eller lägga undan den, då blir det svårt att hitta den om man inte ser.
- Undvik att röra eller klappa en ledarhund med sele på sig. Ge den arbetsro så att den inte glömmer de instruktioner den fått.

Ledsagning

En person med synnedsättning kan för det mesta röra sig självständigt i kända miljöer, men kan behöva ledsagning på obekanta platser. De flesta som har en grav synnedsättning har oftast med sig en personlig ledsagare eller vän, men det är ändå bra att känna till hur man ledsagar på ett tryggt och smidigt sätt. Ledsagning är ett samarbete mellan den som ledsagar och den som blir ledsagad. Ett tips på hur man kan förbereda sig är att museets anställda ledsagar varandra med ögonbindlar på. Det ökar förståelsen för hur det känns att bli ledsagad och ger större säkerhet och vana för ledsagning.

Tips

och grundläggande teknik för ledsagning

- Personen med synnedsättning håller i ledsagarens överarm (grepparm), strax ovanför armbågen, och känner hur ledsagaren rör sig. En del föredrar att sätta sin hand på ledsagarens axel och mindre barn kan hålla i ledsagarens finger eller handled.
- Ledsagaren ska gå ett halvt steg före den som ledsagas. Informera om dörrar, trösklar och ojämnheter och se till att den som ledsagas undviker hinder. Ibland kan det räcka med att ledsagaren går framför så att den med nedsatt syn har något att ta sikte på.
- När man kommer till en trappa ska ledsagaren stanna och berätta om trappan går upp eller ner. Om det finns en ledstång kan ledsagaren visa var den finns, då känner den som ledsagas hur trappan går. Stanna till när trappan slutar, som en signal på att det är ett steg kvar. I en spiraltrappa går ledsagaren i den smalare delen och den som ledsagas på ytterkanten.
- Om man ledsagar någon till en stol kan man sätta den ledsagades hand på ryggstödet eller armstödet, då känner hen hur stolen är placerad. Berätta vad som finns på bordet

och skjut in stolar för att undvika att den som inte ser snavar. Man kan också knacka på möbelen för att visa var den finns.

- När man går ut genom en dörr, ska ledsagaren öppna dörren och den som ledsagas stänger den efter sig.
- Vid trånga ställen och smala gångar för ledsagaren grepparmen bakom sin rygg, så att ledsagaren och personen med synnedättning går på ett led.
- Lämna inte personen med synnedättning ensam på en öppen plats, utan hellre intill en vägg, en stol eller en annan fast punkt.
- En person med synnedättning ser inte gester eller ansiktsuttryck, därför är det viktigt att ledsagaren uttrycker sig tydligt.
- Använd uttryck som "höger, vänster eller rakt fram" i stället för "där, hitåt eller ditåt". Man kan använda urtavlan som hjälp när man beskriver omgivningen.
- Vid toalettbesök behövs information om var olika saker finns. Säg till exempel: "Toalettstolen finns rakt fram, handfatet och handdukar är till vänster och toalettpapper till höger. Spolknappen finns på väggen bakom toalettstolen."
- Ledsagaren kan gärna berätta hur omgivningen ser ut och vad som händer.
- Om man efter museibesöket ledsagar någon ut till en bil, sätter ledsagaren den ledsagades hand på bildörrhandtaget, då kan personen själv öppna bildörren och känna vilken väg bilen är parkerad samt hur hög dörröppningen är.
- Fråga gärna hur personen med synnedättning vill ha det.

Syntolkning

När det gäller tillgänglighet för personer med synnedättning i museer har syntolkning en nyckelposition. Syntolkning används för att ge en ljudbeskrivning av det som sker visuellt. Det betyder att man berättar det som syns, men inte hörs. Allt visuellt kan syntolkas, till exempel en utställning, ett drama, ett konstverk eller en tävlingsmatch. På finska heter syntolkning "kuvailutulkkaus" och på engelska "audio description".

Föreningen Näkövammaisten kulttuuripalvelu, en kulturtjänst vid Näkövammaisten liitto, ordnar kulturaktiviteter för personer med synnedättning och arbetar för att främja tillgänglig kultur. Föreningen ordnar även syntolkningsutbildningar och förmedlar kontakter till syntolkare. Förbundet Finlands Svenska Synskadade (FSS) förmedlar syntolkningstjänster och ordnar kortkurser och verkstäder i syntolkning på svenska. Syntolkning på museum kan ske live i realtid för en hel grupp eller i form av en förinspelad syntolkad guidning i en audioguide som beskriver utställningsföremålen. Audioguiden ska vara enkel att använda med endast ett fåtal knappar. Ifall apparaten har många knappar kan man markera knapparna för "play" och "stop" genom att limma en liten markering på knapparna. Markeringsmaterial i form av så kallade märkduttar kan köpas från Näkövammaisten liittos hjälpmedelsbutik Aviris.

Exempel på audioguidar



Foto: Ann-Sofie Grankulla



för dig som syntolkar

- Tänk på att personer med synnedsättning inte får information om några andra föremål än de du berättar om. Eftersom de inte ser föremålen kan de inte heller fråga efter sådant som du kanske lämnar bort i guidningen. Det är därför viktigt att ge en allmän överblick över en utställning eller av det som finns i ett rum, så att besökarna har möjlighet att fråga om saker som du inte lyfter fram i din beskrivning.
- Guiden som syntolkar en utställning bör vara så konkret som möjligt i sin beskrivning av föremål och miljöer. Syntolken ska förmedla information, men inte sätta in egna värderingar och åsikter.
- När det gäller att syntolka utställningar och olika föremål på ett museum är det viktigt att förbereda sig och fokusera på den visuella beskrivningen av föremål och miljöer.
- Använd dig av beskrivningarna i föremålskatalogen när du planerar din syntolkade guidning.
- Utgå från en viss punkt i det rum som du syntolkar, vanligen från ingången till rummet. Säg till exempel: "När du stiger in i rummet..." Berätta om storleken, höjden och formen på rummet, om det till exempel är avlångt eller kvadratisk.
- Beskriv först helheten och det som är väsentligt, därefter kan du berätta om former, färger och andra detaljer. Vid beskrivning av rum kan du börja från väggarna och arbeta dig inåt mot mitten. Berätta om fönster, dörrar, pelare och väsentliga element som vitriner, möbler och lampor.
- Om det finns specifika saker som är uppseendeväckande kan dessa beskrivas närmare.
- Beskrivningen blir mera konkret om du använder uttryck som "i knähöjd", "på några stegs avstånd", "en handsbredd", eller "stor som en fotboll" och när du anger olika mått.
- Berätta om det finns föremål som man får känna på och visa var dessa finns.

- Du kan även beskriva ett föremål eller utrymme genom att rita i handflatan eller på ryggen på personen med synnedsättning. Det här sättet kan vara till stor nytta för en person som är blind eller dövblind. Fråga alltid om det är okej med fysisk kontakt för att inte kränka den personliga integriteten.
- Fråga gärna vad personen med synnedsättning är intresserad av och vill höra mer om.
- Att öva på syntolkning är viktigt för att få erfarenhet och vana att uttrycka sig på ett beskrivande sätt. Att se på syntolkade serier och filmer till exempel via Yle Arenan ger inspiration till hur man syntolkar.

Oavsett om man guidar en grupp live eller om besökaren tar del av guidningen via en audioguide är det bra att komma ihåg att många personer med nedsatt syn är äldre och kanske har problem med balansen. Platser att sitta på är därför värdefulla för många besökare. Tänk också på att en omgivning med störande ljud är besvärlig för en person med synnedsättning, som är mycket mer beroende av hörseln för att kunna följa med i guidningen. När man guidar personer med nedsatt syn är det därför viktigt att på förhand tänka på om det finns ljud i omgivningen, exempelvis en fläkt eller ljud från gatan, som kan göra det svårt att uppfatta vad guiden säger.

Upplevelser med andra sinnen

Som ett komplement till syntolkning blir museibesöket mera givande när personen med synnedsättning även får använda andra sinnen. Genom att besökare får känna på olika utställningsföremål med händerna kan de uppleva material, form och storlek och på så sätt bilda sig en egen uppfattning om föremålen. Känsliga och ömtåliga föremål kan skyddas genom att besökare använder tunna skyddshandskar. Om det finns en rekvisitasamling i museet passar den också bra för det här ändamålet, eftersom möjligheten att känna på föremål utan handskar ger en mer genuin upplevelse av till exempel material och textur. Genom att tillföra olika dofter och tidstypiska ljud kan museiupplevelsen förstärkas och utställningen

göras mera levande och tilltalande, till exempel tjärdoft i utrymmet där olika skepp presenteras och varför inte en svag doft av tobak i samband med information om tobakstillverkning. Lite röklukt och brasljud vid kakelugnarna samt doften av nybakat bröd och ljudet från någon som rör i en gryta kan förstärka upplevelsen vid friluftsmuseet. Här är det bara att prova sig fram för att se vad som fungerar i det egna museet. Ta ändå i beaktande att för mycket dofter kan leda till så kallad "näsblindhet", det vill säga en sensorisk anpassning av luktsinnet som gör att man inte längre känner några dofter. Dessutom är det bra att komma ihåg att många är känsliga för starka dofter. Lagom är alltså bäst.

Hjälpmedel och tekniska lösningar

Olika hjälpmedel samt taktila och tekniska lösningar ökar möjligheterna för personer med synnedsättning att klara sig på egen hand i olika miljöer och situationer.

- **Hjälpmedel**

Att förbättra tillgängligheten behöver varken vara dyrt eller invecklat. Ofta är det just små enkla vardagshjälpmedel som kan underlätta ett museibesök. Genom att skaffa några vanliga förstoringsglas i olika styrkor, teaterkikare, engångshandskar samt fick- och pannlampor för utlåning till museibesökare kan man enkelt förbättra tillgängligheten. Eftersom en del av utställningsföremålen är ömtåliga blir det en balansgång och en avvägningsfråga mellan att skydda föremålen och göra dem tillgängliga.

- **Taktila kartor**

När personer med synnedsättning besöker ett museum är det bra om de får känna på en taktil karta eller en miniatyrmodell i relief över museibygnaden eller -området för att bilda sig en uppfattning om hur utrymmet ser ut. På så sätt blir det lättare för dem att orientera sig. Den taktila kartan placeras på lämplig höjd till exempel vid ingången eller vid kassan, där den är lätt att få syn på.

Exempel på taktila kartor i relief och text i punktskrift



Foto: Ann-Sofie Grankulla

- **Skytning i storstil, punktskrift och relief**

Lättlästa skyltar bör ha stor text och tydlig layout. Det får även gärna finnas skyltar i relief och i punktskrift. Skyltar är tydligare om de är försedda med välkända symboler som också de kan vara i relief. Toaletter kan gärna märkas ut med sådana skyltar. Vid olika musei- och utställningsföremål är det bra om det finns texter i storstil och gärna också i punktskrift. Då kan personen med synnedsättning själv läsa vad utställningsföremålen föreställer. Alternativt kan det finnas kortfattade broschyrer i storstil och i punktskrift med basfakta om museet och utställningen för utlåning. Näkövammaisten liittos tryckeri Taktiili tillverkar taktila kartor och skyltar i relief och med punktskrift. Skyltarna kan till exempel vara av metall, hård mikroplast eller svällpapper. Via Förbundet Finlands Svenska Synskadade kan man få informationsmaterial om olika utställningar utskrivet i punktskrift.

- **Punktskrift**

Punktskrift är de synskadades skriftspråk. Fransmannen Louis Braille (f. 1809) skapade det system som i dag används världen över. Systemet är uppbyggt av sex upphöjda punkter, som i olika sammansättningar bildar bokstäverna i alfabetet, siffror och andra skiljetecken.

Exempel på skyltar i punktskrift, relief och med symboler och kontraster



Foto: Ann-Sofie Grankulla

Med punktskrift kan man få 63 olika variationer, och med olika förtecken ännu fler. Information i punktskrift underlättar för personer med synnedsättning att uträtta ärenden och röra sig i olika miljöer. Förbundet Finlands Svenska Synskadade och dess distriktsföreningar erbjuder kurser och studiecirkel i punktskrift på svenska. Punktskrift på finska kan studeras vid Näkövammaisten liittos rehabiliteringscenter Iiris eller hos de regionala föreningarna.

Fysisk tillgänglighet

Museilokaler kan göras fysiskt mera tillgängliga med kontraster, ledstråk, belysning samt markeringar av olika hinder som trösklar, trappor, nivåskillnader och glasdörrar. Ifall det finns dörrar som öppnas automatiskt är det bra om det är skjutdörrar som går till sidan, så att dörren inte kommer rakt i ansiktet på den som inte ser. Även könsneutrala toaletter underlättar besöket för personer med synnedsättning. Ifall det finns hiss är det givetvis bra om den är utrustad med en talsyntes som säger vilken våning man kommer till.

Exempel på ledstråk och tydliga kontraster

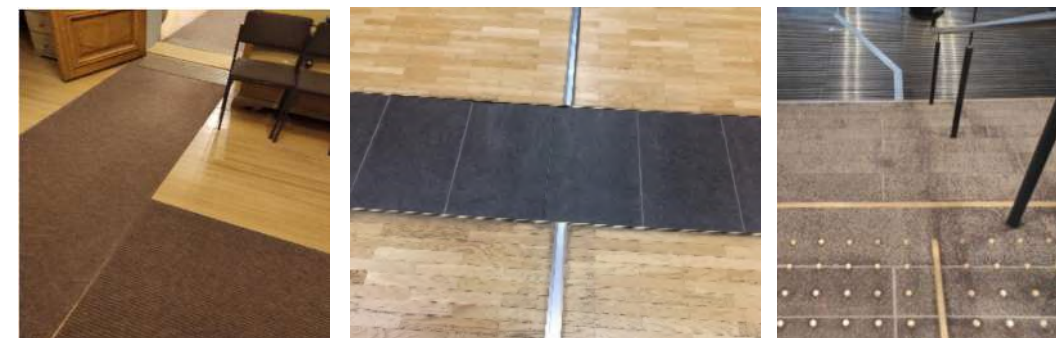


Foto: Ann-Sofie Grankulla

- **Ledstråk, kontraster och markeringar**

För personer med synnedsättning underlättas orienteringen om de kan följa ett ledstråk med den vita käppen. På museer kan man enkelt skapa naturliga och välfungerande ledstråk genom att placera stadiga gångmattor som följer utställningsrutten. Ledstråket kan även göras i form av en diskret list av metall. Genom att använda en kontrasterande färg på mattan eller listen blir det lättare att hitta ledstråket för den som har lite syn kvar. Mattan utgör samtidigt en säkerhetszon där personer med synnedsättning inte behöver vara rädda för att söndra något. I många museer med grova golvtilljor fungerar en matta bättre än en list, som kan vara både svår att montera på ett ojämnt underlag och eventuellt bli en snubelfälla. Dessutom gör mattan mindre påverkan på den museala miljön.

Ett enkelt sätt att förbättra tillgängligheten är att markera olika hinder som till exempel trappor, dörröppningar och glasdörrar med kontrasterande färg. Använd gärna gul- och svart-randig markeringstejp som är lätt att uppfatta för personer med synnedsättning.

Exempel på markerade trappsteg, trappa och glasdörr



Foto: Ann-Sofie Grankulla

Tips

för hur du markerar hinder med tejp

- Tejpa första och sista trappsteget.
- När det gäller glasdörrar och glasväggar kan man tejpa en cirka 20 centimeter bred rand eller olika mönster i lämplig färg så att markeringen fungerar från båda hållen. På så vis kan man undvika att någon går rakt på glasväggen.
- Tejpa helst i ögonhöjd, cirka 1,4–1,6 meter från golvet.
- En ledstång vid trappan eller rampen underlättar för den som ser dåligt.

• Belysning

God, jämn och bländfri belysning är viktig för personer med synnedsättning. På ett museum är det bra att tänka på att belysningen vid ingången, biljettförsäljningen och i utställningsmontrarna bör vara tillräckligt stark och gärna reglerbar för att inte blända besökarna.



Foto: Pixabay

Kontaktuppgifter

Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf

www.fss.fi
info@fss.fi
09-6962 300

Norra Österbottens Svenska Synskadade rf

www.fss.fi/noss
noss@multi.fi
044-7234 888

Näkövammaisten liitto ry

www.nkl.fi
nkl@nkl.fi
09-396 041

Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry

www.kulttuuripalvelu.fi

Taktiili – Näkövammaisten liittos tryckeri

taktiili.fi
050-471 1302

Aviris – Näkövammaisten liittos hjälpmedelsbutik

www.aviris.fi
info@aviris.fi
09-3960 4700

Kultur för alla

www.kulttuuriakaikille.fi

Källförteckning

- Argyropoulos, V., Nikolarazi, M., Chamonikolaou, S., & Kanari, C. (2016). Museums and people with visual disability: an exploration and implementation through an Erasmus+ project. Proceedings of EDULEARN16 Conference 4th-6th July 2016. Barcelona, Spain.
- Aviris. (u.d.). Aviris. Hämtat från www.aviris.fi/tuotteet
- Be My Eyes: Hur du använder appen (2022). [Film]. Hämtat från fss.fi/aktuellt/anvandar-manual-appen-bemyeyes
- Burlingame, K.;. (2022). High tech or high touch? Heritage encounters and the power of presence. *International Journal of Heritage Studies*, 28, 11-12, 1228-1241. doi:<https://doi.org/10.1080/13527258.2022.2138504>
- Eardley, A. F. Thompson, H. Fineman A., Hutchinson, R., Bywood, L. & Cock, M. (2022). Devisualizing the Museum: From Access to Inclusion. *Journal of Museum Education*, 47. doi:<https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2077067>
- Engblom, J., Jantunen, V., Ketonen, E., Montonen, E., Mäntyjärvi, S., Piuva, S., Ågrén, M. (2021). Serviceguide för synskadade 2021. Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf.
- Fpa. (u.d.). EU:s funktionshinderkort. Hämtat från www.kela.fi/funktionshinderkort
- Förbundet Finlands Svenska Synskadade, a. (u.d.). Leva med synnedsättning. Hämtat från www.fss.fi/leva-med-synnedsattning
- Förbundet Finlands Svenska Synskadade, b. (u.d.). Tjänster och verksamhet. Hämtat från fss.fi/tjanster-och-verksamhet
- Helsingfors för alla. (u.d.). Tillgänglighetssymboler. Hämtat från helsinkikaikille.hel.fi/sv/informationsmaterial-och-service-for-tillganglighet/tillganglighetssymboler
- Hirvonen, M., & Saari, B. (2021). Kuvailutulkauksen tila Suomessa -selvitystyö. Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry. Hämtat från cms.nkl.fi/sites/default/files/2022-02/Selvitysty%C3%B6n%20raportti%202022-02-22_1.pdf
- Hirvonen, M., & Saari, B. (2022). Scripted or spontaneous? Two approaches to audio describing visual art in museums. *Perspectives. Studies in Translation Theory and Practice*. doi:10.1080/0907676X.2022.2046816
- Holsanova, J., Wadensjö, C., & Andrén, M. (2016). Syntolkning. Forskning och praktik. MTM:s rapportserie nr 4. Lunds Universitet. Hämtat från su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1021374/FULLTEXT01.pdf
- Kultur för alla. (2021). Checklista gällande tillgänglighet och mångfald i museer. Hämtat från www.kulttuuriakaikille.fi/doc/checklistor/Checklista_gallande_tillganglighet_och_mangfald_i_museer.pdf
- Kultur för alla. (u.d.). Symbolbanken. Hämtat från www.kulttuuriakaikille.fi/tillganglighet-symboler_for_kommunikation_symbolbanken
- Lahtinen, R., Palmer, R., & Lahtinen, M. (2009). Aisti kuvailu. Helsinki: Art-Print oy.
- Ledsagning – så gör du (u.d.). [Film]. Hämtat från www.youtube.com/watch?v=HYgbu8AhOL8
- Lindfors, B. (2021). Appen Seeing AI – bästa som hänt sedan skivat bröd. (H. Wallin, Red.) *Synvinkel* 8/2021.
- Löfman, G. (2019). Mer än att se. Vasa: Labyrinth Books Ab.
- Löfman, G. (2022). Vi syns och ses! Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf 1946–2021. Vasa: Labyrinth Books Ab.
- Näkövammaisten kulttuuripalvelu ry. (u.d.). Hämtat från www.kulttuuripalvelu.fi/fi

- Näkövammaisten liitto. (u.d.). Hämtat från www.nkl.fi/fi/tervetuloa-nakovammaisten-liittoon
- Opaskoirayhdistys. (u.d.). Kannanotto opaskoirankäyttäjän oikeuksista / Ledarhundsförarens rättigheter. Hämtat från opaskoirayhdistys.fi/tietoa-opaskoirista/opaskoirakortti
- Perego, E. (2018). Into the language of museum audio descriptions: a corpus-based study. Perspectives. Studies in Translation Theory and Practice. doi:10.1080/0907676X.2018.1544648
- Rantanen, M. (2016). Tunnelmamuotoilu. Helsingfors: Talentum Pro.
- Regionförvaltningsverket. (u.d.). WCAG 2.1 Kraven i lagen. Hämtat från www.tillganglighetskrav.fi/lagar-och-standarder/wcag-2-1
- Sundell, E. (Producent), & Forsman, J. (Regissör). (2018). Tillgänglig kultur [Film]. Hämtat från tillgangligt.fi/tillganglig-kultur
- Synskadades Riksförbund. (u.d.). Hämtat från www.srf.nu
- Taktiili. (u.d.). Taktiili. Hämtat från taktiili.fi
- Vammaiskortti. (u.d.). Hämtat från EU:s funktionshinderkort: vammaiskortti.fi/sv/fronstida
- Vaz, R.; Odete Fernandes, P.; Rocha Veiga, A.C.;. (2018). Designing an Interactive Exhibitor for Assisting Blind and Visually Impaired Visitors in Tactile Exploration of Original Museum Pieces. Procedia Computer Science, 138, 561–570.
- Verbala kartor. (u.d.). Hämtat från www.sanakartat.fi/sv
- Verbeek, C., Leemans, I., & Fleming, B. (2022). How can scents enhance the impact of guided museum tours? The Senses and Society, 17(3), 315-342. doi:10.1080/17458927.2022.2142012
- Wang, S. (2020). Museum as a Sensory Space: A Discussion of Communication Effect of Multi-Senses in Taizhou Museum. Sustainability, 12. doi:10.3390/su12073061



Foto: Pixabay

Handbokens titel i punktskrift



Med andra ögon

Text: Ann-Sofie Grankulla & Eva-Marie Backnäs

Bilder: Ann-Sofie Grankulla, Pixabay

Layout: Sonja Finholm, Alfred Media



